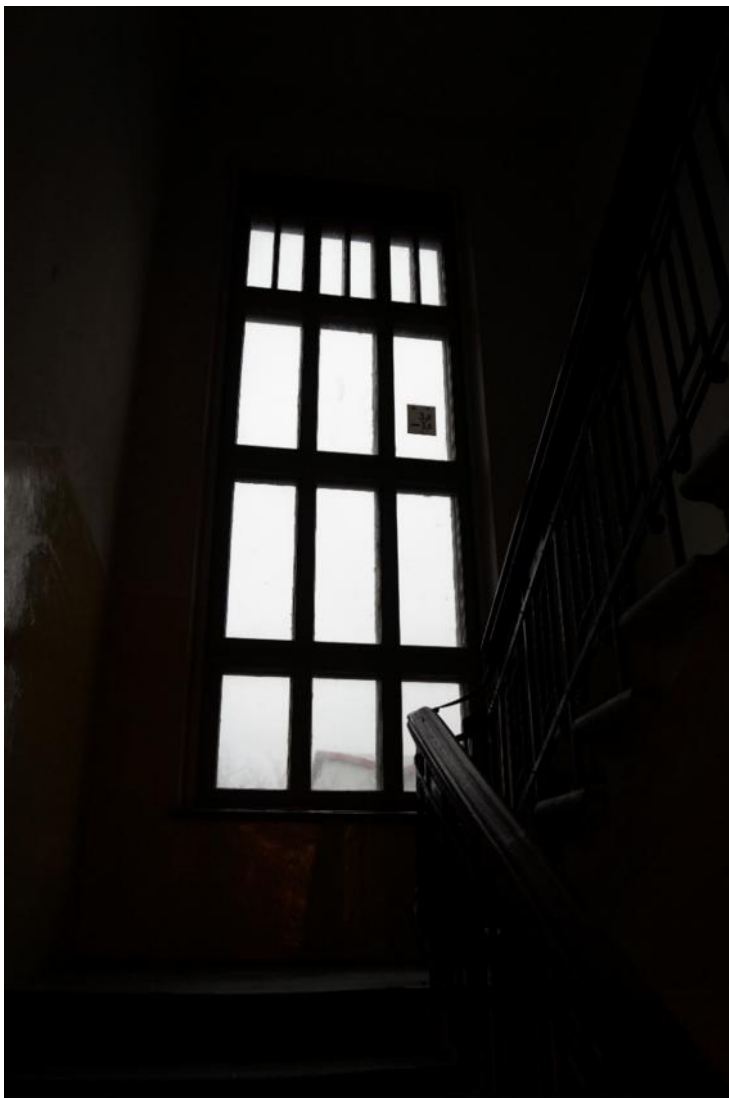

VDK IZPĒTE

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija

Zinātniskā konference **Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija**, 2015. gada 15., 16. un 17. decembris
Liepāja, koncertzāle “Lielais Dzintars”

Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija (ziņojumu kopsavilkumi starptautiskajai zinātniskajai konferencei 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā), Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2015, 202 lpp.

Starptautiskās zinātniskās konferences 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī zinātniskā redakcijas kolēģija:

Dr. hist., Dr. h.c. (LZA) Kārlis Kangeris, komisijas priekšsēdētājs, pētnieks, Latvijas Republika – zinātniskās redakcijas kolēģijas priekšsēdētājs

Dr. iur. Kristīne Jarinovska, komisijas priekšsēdētāja vietniece, vadošā viespētniece, Latvijas Republika

Dr. hist. Arūnas Bubnis (Arūnas Bubnys), Lietuvas Republika

Dr. hist. Mēlis Maripū (Meelis Maripuu), Igaunijas Republika

Dr. habil. philol., Dr. hist. Boriss Sokolovs, Krievijas Federācija

Starptautiskās zinātniskās konferences 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī rīcības komiteja:

Dr. philol. Eva Eglāja-Kristšone, vadošā viespētniece (literatūrzinātne) – rīcības komitejas priekšsēdētāja

Dr. iur. Jānis Lazdiņš, komisijas loceklis, vadošais viespētnieks (juridiskā zinātne)

Dr. hist. Ineta Lipša, vadošā pētniece (vēsture)

Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns, komisijas loceklis, vadošais viespētnieks (komunikācijas zinātne)

Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova, komisijas locekle, vadošā viespētniece (filozofija)

Redaktori:

M. sc., M. A. Eoin Micheál McNamara, Dr. philol. Eva Eglāja-Kristšone

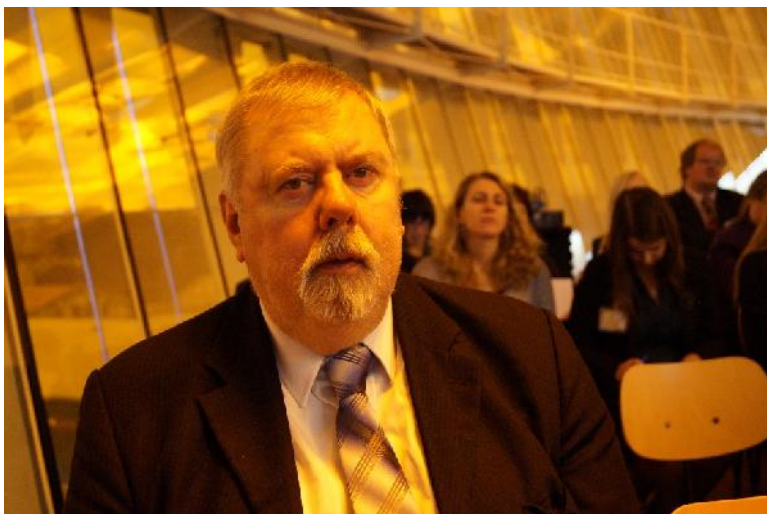
“Zilais brīnums”, Liepājā foto: Kristīne Jarinovska. Konferences foto: Kristīne Jarinovska, Mārtiņš Kaprāns un Didzis Šēnbergs.

ISBN 978-9934-14-772-2

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, piesaistītie eksperti, stipendiāti un ārvalstu zinātnieki starptautiskajā zinātniskajā konferencē *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija* 2015. gada 16. decembrī Liepājā Lielais Dzintars, Civitas Nova

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs, Latvijas Universitātes aģentūras *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts* pētnieks Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris konferencē 2015. gada 16. decembrī

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas augstākais administratīvais vadītājs saskaņā ar Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumu Nr. 433 un komisijas 2015. gada 22. septembra reglamentu, Latvijas Universitātes rektors, akadēmiķis Dr. habil. biol. Indriķis Muižnieks konferencē 2015. gada 16. decembrī

SATURA RĀDĪTĀJS

SATURA RĀDĪTĀJS	5
-----------------------	---

M. PHILOL. AGIJA ĀBIKE-KONDRĀTE

“STRĀDĀJOŠAJIEM – VESELĪGU ATPŪTU!” KAD RĪGĀ UN JŪRMALĀ – SAULE ZENĪTĀ! LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS UN REPRESĪVO INSTITŪCIJU DARBĪBA RADOŠO PROFESIJU PĀRSTĀVJU VESELĪBAS APRŪPES, RADOŠĀ DARBA UN ATPŪTAS NODROŠINĀŠANĀ	16
--	----

“HEALTHY RECREATION FOR WORKERS!” WHEN THE SUN IN RIGA AND JURMALA IS AT ZENITH! THE INFLUENCE OF THE LSSR KGB AND REPRESSIVE INSTITUTIONS ON PROVIDING HEALTHCARE, POSSIBILITIES FOR CREATIVE WORK AND RECREATION TO REPRESENTATIVES OF CREATIVE PROFESSIONS	19
---	----

AGNIJA RUHOČKA

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS BAUSKAS RAJONA NODAĻAS DARBĪBA UN IEDZĪVOTĀJU NEVARDARBĪGĀ PRETOŠANĀS (1954 – 1985)	22
--	----

ACTIVITIES OF THE BAUSKA DISTRICT DEPARTMENT OF THE LSSR KGB AND NONVIOLENT RESISTANCE OF LOCALS (1954 – 1985)	25
---	----

DR. HIST. AINĀRS BAMBALS

PSRS UN LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS DOKUMENTU PĀRŅEMŠANAS PROCESS LATVIJAS REPUBLIKĀ	27
--	----

THE TAKEOVER PROCESS OF THE DOCUMENTS OF THE KGB OF THE USSR AND THE LSSR	31
--	----

ANASTASIJA SMIRNOVA

LATVIJĀ IEBAUKUŠO ETNISKO MINORITĀŠU PĀRSTĀVJU NEVARDARBĪGĀ PRETOŠANĀS PADOMJU REŽĪMAM LPSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS KRIMINĀLLIETU ATSPUGUĻOJUMĀ (1956 – 1968)	35
--	----

NONVIOLENT RESISTANCE OF ETHNIC MINORITIES MIGRATED TO LATVIA TO THE SOVIET REGIME REFLECTED BY THE CRIMINAL CASES OF THE LSSR KGB (1956 – 1968)	37
--	----

M. HIST. ARTŪRS ŽVINKLIS

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS PERSONĀLSASTĀVA ZINĀTNISKĀS IZPĒTES PROBLEMĀTIKA.....	39
---	----

THE PROBLEMS OF THE SCIENTIFIC RESEARCH OF THE LSSR KGB PERSONNEL STRUCTURE	42
--	----

M. HIST. BONIFĀCIJS DAUKŠTS

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS UN KOMJAUNATNES SADARBĪBA (1945 – 1964)	44
---	----

COOPERATION OF THE LSSR KGB AND THE KOMSOMOL (1945 – 1964)	48
--	----

DR. IUR. ELĪNA GRIGORE-BĀRA, DR. IUR. JĀNIS LAZDIŅŠ

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAI KĀ IZZIŅAS IESTĀDEI
PIEKRITĪGĀS LIETAS 51

CASES UNDER THE JURISDICTION OF THE LSSR KGB 55

DR. PHILOL. EVA EGLĀJA-KRISTSONE

LATVIJAS PSR KOMITEJAS KULTŪRAS SAKARIEM AR TAUTIEŠIEM
ĀRZEMĒS DOKUMENTI LATVIJAS PSR MINISTRU PADOMES KOLEKCIJĀ 58

DOCUMENTS OF THE COMMITTEE FOR CULTURAL RELATIONS WITH
COUNTRYMEN ABROAD OF THE LSSR WITHIN THE COLLECTION OF THE
COUNCIL OF MINISTERS OF THE LSSR 61

B. HIST. GATIS LIEPIŅŠ

LATVIJAS NACIONĀLĀ ARHĪVA LATVIJAS VALSTS ARHĪVĀ ESOŠĀ FONDA
“PSRS IEKŠLIETU TAUTAS KOMISARIĀTA PĀRBAUDES UN FILTRĀCIJAS
PUNKTOS UN NOMETNĒS IESLODZĪTO LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU PERSONAS
LIETAS” DOKUMENTU ANALĪZE 64

ANALYSIS OF THE DOCUMENTS OF THE FUND OF THE STATE ARCHIVE OF
LATVIA OF THE NATIONAL ARCHIVE OF LATVIA ‘PERSONAL FILES ON
INHABITANTS OF LATVIA DETAINED IN THE SCREENING-FILTRATION
STATIONS AND CAMPS OF THE USSR NKVD’ 67

DR. HIST. GINTS ZELMENIS

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJA UN DIVDESMITĀ GADSIMTA
ASTOŅDESMITO GADU POLITISKĀS REPRESIJAS OKUPĒTAJĀ LATVIJĀ.
IZPĒTES IESPĒJAS..... 70

THE KGB AND POLITICAL REPRESSIONS IN OCCUPIED LATVIA WITHIN THE EIGHTIES OF THE TWENTIES CENTURY. PERSPECTIVES FOR RESEARCH.....	73
--	----

M. SC. COMP. ILMĀRS POIKĀNS

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS RĪCĪBU ATSPoguĻOJOŠĀ DOKUMENTĀRĀ MANTOJUMA DIGITALIZĀCIJA	75
--	----

DIGITIZATION OF THE DOCUMENTARY HERITAGE REFLECTING THE ACTIONS OF THE LSSR KGB.....	78
--	----

DR. HIST. INETA LIPŠA

PRIVĀTĀS DZĪVES UZRAUDZĪŠANA UN KONTROLE LATVIJAS PSR, IZMANTOJOT VALSTS REPRESĪVOS MEHĀNISMUS	80
--	----

SURVEILLANCE AND CONTROL OF PRIVATE LIFE IN THE LATVIAN SSR USING REPRESSIVE MECHANISMS OF THE STATE	84
--	----

DR. HIST. JĀNIS ĶERUSS

BĒGŠANA ZVEJNIEKU LAIVĀS NO LIEPĀJAS KOLHOZA “BOĻŠEVIKS”(1952 – 1981). MOTĪVI, NORISE, VARAS ĪSTENOTĀJU REAKCIJA	88
--	----

ESCAPING FROM THE FISHERMEN KOLKHOZ ‘BOĻŠEVIKS’ OF LIEPAJA BY FISHING BOATS (1952 – 1981). MOTIVES, PERFORMANCE, REACTION OF THE STATE INSTITUTIONS.....	91
--	----

DR. HIST. JĀNIS TAURĒNS

DISKUSIJAS PAR LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS MANTOJUMA PROBLĒMU PĒC LATVIJAS NEATKARĪBAS ATJAUNOŠANAS.....	94
---	----

DISCUSSIONS ON THE PROBLEM OF THE HERITAGE OF THE KGB SINCE THE RE-ESTABLISHMENT OF THE INDEPENDENCE OF THE REPUBLIC OF LATVIA	97
--	-----------

M. IUR. JURIS STUKĀNS

SADARBĪBAS FAKTA AR LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJU KONSTATĒŠANAS TIESISKIE UN PROCESUĀLIE ASPEKTI	100
--	------------

LEGAL AND PROCEDURAL ASPECTS ESTABLISHING THE FACT OF COLLABORATION WITH THE KGB.....	104
---	------------

DR. IUR. KRISTĪNE JARINOVSKA

PADOMJU TOTALITĀRI UN AUTORITĀRI BIROKRĀTISKĀ REŽĪMA SEKU JURIDISKĀ NOVĒRTĒJUMA TRŪKUMI.....	107
--	------------

LEGAL DEFICIENCIES IN EVALUATING THE SOVIET TOTALITARIAN AND BUREAUCRATIC AUTHORITARIAN REGIME.....	111
---	------------

M. IUR., M. PHILOL. KRISTĪNE ROTBAHA

LATVJU NACIONĀLĀS JAUNATNES APVIENĪBAS (LNJA) VALKAS GRUPA (1945). ATMIŅU MANTOJUMS	115
---	------------

THE VALKA GROUP OF THE LATVIAN NATIONAL YOUTH ASSOCIATION'S (LNJA) (1945). MEMORY HERITAGE	118
--	------------

M. IUR. LINARDS MUCIŅŠ

“ZILAIS BRĪNUMS” LIEPĀJĀ. VĒL VIENA PSRS OKUPĀCIJAS NOZIEGUMU PRET <i>IUS COGENS</i> NORMĀM VIETA	121
---	------------

'THE BLUE WANDER' IN LIEPĀJA. ANOTHER PLACE OF CRIMES AGAINST <i>IUS COGENS</i> NORMS COMMITTED BY THE USSR DURING THE OCCUPATION	125
---	-----

MADARA BRŪNAVA

RELIGIJAS KONTROLE LATVIJAS PSR. MAZO KRISTĪGO KONFESIJU PIEMĒRS (1956 – 1959)	129
---	-----

CONTROL OF THE RELIGION IN THE LSSR. EXAMPLE OF SMALL A CHRISTIAN DENOMINATION (1956 – 1959).....	132
--	-----

MARTA STAROSTINA

IZKLAIDES UN KULTŪRAS SARĪKOJUMI TRIMDAS LATVIEŠU TŪRISTIEM. VISSAVIENĪBAS AKCIJU SABIEDRĪBAS "INTŪRISTS" RĪGAS NODAĻAS UN LPSR KOMITEJAS KULTŪRAS SAKARIEM AR TAUTIEŠIEM ĀRZEMĒS SADARBĪBA	135
--	-----

ENTERTAINMENT AND CULTURAL EVENTS FOR THE LATVIAN EXILE TOURISTS. ALL-UNION STATE TRAVEL AGENCY 'INTOURIST' AND THE COMMITTEE FOR CULTURAL RELATIONS WITH COUNTRYMEN ABROAD OF THE LSSR.....	138
---	-----

MĀRTIŅŠ DĀTAVS

STAĻINA KRITIKAS ATSPoguĻojums LATVIJAS PSR DROŠĪBAS IESTĀŽU IEROSINĀTAJĀS KRIMINĀLLIETĀS.....	140
---	-----

REFLECTION OF THE CRITICISM OF STALIN IN THE CRIMINAL CASES OF THE SECURITY SERVICES OF THE LSSR	143
---	-----

DR. SC. COMM. MĀRTIŅŠ KAPRĀNS

LPSR MASU MEDIJU CENZŪRA. "GLAVĻĪT" DARBĪBA DIVDESMITĀ
GADSIMTA SEŠDESMITAJOS UN SEPTIŅDESMITAJOS GADOS **145**

THE CENSORSHIP OF MASS MEDIA IN THE LSSR. THE ACTIVITY OF 'THE
GLAVĻĪT' IN THE TWENTIES CENTURY OF SIXTIES AND SEVENTIES..... **148**

DR. HIST. RAIMONDS CERŪZIS

DEKOMUNIZĀCIJA CENTRĀLAJĀ UN AUSTRUMEIROPĀ. TIPISKĀKIE
PIEMĒRI **150**

DECOMMUNISATION OF CENTRAL AND EAST EUROPE. TYPICAL
EXAMPLES **153**

DR. HIST. RITVARS JANSONS

LATVIJAS PSR DROŠĪBAS IESTĀŽU DARBĪBA (1944 – 1956)..... **156**

ACTIVITIES OF THE SECURITY SERVICES OF THE LATVIAN SSR (1944 –
1956) **159**

SIGNE RAUDIVE

"JAUNĀIS AUTORS" *VERSUS* "JAUNĀIS PADOMJU AUTORS". LATVIJAS
PADOMJU RAKSTNIEKU SAVIENĪBAS JAUNO AUTORU DARBA
ORGANIZĒŠANAS KOMISIJAS UN JAUNO LITERĀTU APVIENĪBU DARBĪBA
(1945 – 1968)..... **162**

'THE YOUNG AUTHOR' *VERSUS* 'THE NEW SOVIET AUTHOR'. THE
ACTIVITY OF THE COMMISSION FOR ORGANIZATION OF THE WORK OF
YOUNG AUTHORS AND THE UNION OF YOUNG WRITERS OF THE UNION
OF THE LATVIAN SOVIET WRITERS (1945 – 1968)..... **165**

DR. PHIL. SOLVEIGA KRŪMIŅA-KONKOVA

SADARBĪBA STARP LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS UN PSRS
RELIGĪSKO KULTU LIETU PADOMES PILNVAROTO LATVIJAS PSR (1944 –
1954) **168**

COLLABORATION BETWEEN THE LSSR KGB AND THE REPRESENTATIVE
OF THE COUNCIL FOR THE AFFAIRS OF RELIGIOUS CULTS OF THE USSR IN
THE LSSR (1944 – 1954) **173**

“STRĀDĀJOŠAJIEM – VESELĪGU ATPŪTU!” KAD RĪGĀ UN
JŪRMALĀ – SAULE ZENĪTĀ! LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS
KOMITEJAS UN REPRESĪVO INSTITŪCIJU DARBĪBA RADOŠO
PROFESIJU PĀRSTĀVJU VESELĪBAS APRŪPES, RADOŠĀ DARBA
UN ATPŪTAS NODROŠINĀŠANĀ

M. philol. Agija Ābiķe-Kondrāte

Latvijas Universitātes Fonda Latvijas PSR Valsts drošības
komitejas zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Latvijas Universitātes doktorante
Zinātniskā darba vadītāja Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone

Valdošajai varai formāli lojāla padomju literāta un mākslinieka statuss paredzēja plašu, materiāli labklājīgu iespēju kopumu – nepieciešamības gadījumā saņemt individuālu, bezmaksas medicīnisko palīdzību, aprūpi, iespēju izmantot radošos atvaļinājumus kādā no PSRS vai Latvijas PSR atpūtas namiem, piedalīties dažāda mēroga kultūras pasākumos, iespēju profesionāli pilnveidoties, pretendēt uz prēmijām, citu materiālo atbalstu, atbilstoši valdošās varas mākslas reglamentam – attīstīt savu daiļradi, kā arī citas, lielai daļai pārējās sabiedrības neiespējamās priekšrocības.

Referāts ieskicē jaunrades namu izveides un pastāvēšanas vēsturi, radošo profesiju pārstāvju, kā arī tiem pietuvināto personu galvenās ārstniecības iestādes izveides vēsturi un tiešu šo iestāžu pakļautību PSRS varas struktūrām. Kā nozīmīgākie piemēri aplūkoti Rakstnieku jaunrades nams Dubultos (vēlāk – Jāņa Raiņa vārdā nosauktais Rakstnieku jaunrades nams), kas darbojās kā PSRS Literatūras fonda un PSRS Rakstnieku savienības Latvijas republikāniskās nodaļas Jaunrades un atpūtas nams Nr. 2 (vēlāk – Jaunrades un atpūtas nams “Dzintari”, Teodora Zaļkalna Mākslinieku nams, Dzintaru Mākslinieku nams), kas darbojās PSRS Mākslinieku savienības PSRS Mākslas fonda pakļautībā, un PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas poliklīnika, kas, līdzīgi iepriekš minētajiem piemēriem, darbojās Vissavienības resora pakļautībā.

Referāts sniedz ieskatu minēto iestāžu pastāvēšanas vēsturē, galvenajos darbības mērķos, uzdevumos, principos, veicamajās funkcijās, personāla izveidē, redzamāko personāliju darbībā, īstenotajās aktivitātēs, kā arī citos

zīmīgākajos darbības aspektos. Pētījumā atklāti duālie, pretrunīgie aspekti PSRS varas labklājības postulātos – radošu personu sadzīves apstākļu un materiālo iespēju nodrošinājumā, atspoguļota atpūtas namu un centrālās ārstniecības iestādes fundamentālā loma Latvijas PRS radošo aprindu dzīvē, tā atgādinot par iepriekšminētajām iestādēm kā aktuālām padomju laikmeta kultūrzīmēm. Secināts, ka par privilēģijām dēvētās iespējas nebija viennozīmīgas, bieži tās netieši atspoguļoja mākslinieka attiecības ar varas institūcijām kā neizbēgami represīvas un komplicēti vērtējamas.

“HEALTHY RECREATION FOR WORKERS!” WHEN THE SUN IN
RIGA AND JURMALA IS AT ZENITH! THE INFLUENCE OF THE
LSSR KGB AND REPRESSIVE INSTITUTIONS ON PROVIDING
HEALTHCARE, POSSIBILITIES FOR CREATIVE WORK AND
RECREATION TO REPRESENTATIVES OF CREATIVE
PROFESSIONS

M. philol. Agija Ābiķe-Kondrāte

Stipendiary of the scholarship for the KGB research of the
University of Latvia Foundation
Doctoral student of the University of Latvia
Scientific supervisor Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsons

The status of a Soviet writer or artist formally loyal to the ruling power provided a wide set of opportunities enabling personal prosperity. These opportunities included the provision of healthcare and medical treatment free of charge, creative holidays at one of the recreational facilities of the USSR or the Latvian SSR, the ability to participate in a wide variety of cultural events, an improved professional status in society as well as options to apply for bonuses and other material support. Adherence to the rules put in place for creative professionals by the ruling power allowed one to develop their creative work while availing of other advantages inaccessible to the majority of society.

This report outlines the history for the establishing and existence of the so-called creative houses, the history for the establishment of healthcare facilities for representatives

of the creative professions and those closely related to them, as well as the subordination of such institutions to the USSR's power structures. The following institutions were chosen as the most remarkable examples: the Creative House of Writers in Dubulti (later called the Janis Rainis Creative House for Writers) which acted as the LSSR Division of the Literary Fund of the USSR; the Union of Writers of the USSR; the House of Creativity and Recreation No. 2 (later called the House of Creativity and Recreation 'Dzintari'); the Teodors Zaļkalns House for Artists, Dzintari House of Artists), which was under the supervision of the Art Fund of the USSR of the Union of Artists of the USSR; and the Clinic of the LSSR Division of the Literary Fund of the USSR and the Union of Writers of the USSR. Similar to the previously mentioned examples, the latter were also subordinated to the All-Union (USSR-wide) level.

This report provides an insight into the history of the above mentioned institutions, to include their main objectives and tasks, their functioning principles, their operational functions, their staff recruitment and management practices, and the activities of some prominent persons within these institutions. The research undertaken reveals the dual and contradictory aspects concerning the principles underlying the USSR's welfare system which provided special living conditions and material opportunities for creative persons. The remarkable influences that institutions for recreation and medical treatment held on the lives of creative professionals of the Latvian SSR is also explored. The findings prove that the aforementioned institutions have to be regarded as topical cultural symbols

of the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime. The so-called privileges can be argued as dubious because they often indirectly reflect the relationship between the artist community and the Soviet regime; this complicates the evaluation of the USSR's repressive institutions.

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS BAUSKAS RAJONA
NODAĻAS DARBĪBA UN IEDZĪVOTĀJU NEVARDARBĪGĀ
PRETOŠANĀS (1954 – 1985)

Agnija Ruhocka

Latvijas Universitātes Fonda Latvijas PSR Valsts drošības
komitejas zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Latvijas Universitātes maģistrante
Zinātniskais darba vadītājs Dr. hist. Jānis Ķeruss

Referāts atspoguļo Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) Bauskas rajona nodaļas darbības izpētes rezultātus, pievērsties totalitāri un autoritāri birokrātiskā režīma vērsto represiju pret Bauskas iedzīvotājiem analīzei. Vērtēti iedzīvotāju mēģinājumi pretoties ar nevardarbīgu metožu palīdzību.

Līdz šim VDK darbība lielākoties ir pētīta visas Latvijas mērogā. Lai atspoguļotu arī atsevišķu VDK nodaļu nozīmi, kā piemērs izmantota Bauska laika posmā no 1954. līdz 1985. gadam un Bauskas rajona nodaļas darbības izpausmes izvēlētajā vietā un laika periodā.

1953. gadā pēc valsts drošības sistēmas reorganizācijas mainījās represīvo metožu kopums, pārejot no masveida akcijām uz indivīdu vai atsevišķu personu grupu represēšanu. Tāpēc, veicot pētījumu par VDK Bauskas rajona nodaļas darbību un tās ietekmi uz Bausku un tās iedzīvotājiem, vērsta uzmanība uz VDK Bauskas nodaļas tiešo represiju kā aizturēšana un kriminālvajāšana pētīšanu, netiešo represiju kā sabiedrības kontroles sistēmas analīzi, iedzīvotāju nevardarbīgās pretošanās gadījumu apzināšanu un izvērtēšanu un VDK Bauskas rajona nodaļas rīcību saistībā ar iedzīvotāju nevardarbīgo pretošanos. Veicot pētījumu, analizēta VDK Bauskas rajona nodaļas izpratne par VDK uzticētajiem pretizlūkošanas uzdevumiem.

Pētījums pamatots ar Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā pieejamiem dokumentiem, tostarp Latvijas PSR VDK Bauskas rajona nodaļas, Latvijas Komunistiskās partijas Bauskas rajona komitejas, Bauskas rajona tautas tiesas un prokuratūras, Latvijas Komunistiskās partijas pirmorganizāciju dokumentiem, kas atspoguļo VDK

Bauskas rajona nodaļas darbību Bauskā un ietekmi uz tās iedzīvotiem. Veikta pētniecības periodā vietējos laikrakstos pieejamās informācijas analīze, kā arī izmantotas dažādu laikabiedru – nevardarbīgā pretošanās iesaistīto, tieši vai netieši represēto Bauskas iedzīvotāju un VDK Bauskas rajona nodaļas darbinieku – atmiņas.

ACTIVITIES OF THE BAUSKA DISTRICT DEPARTMENT OF THE
LSSR KGB AND NONVIOLENT RESISTANCE OF LOCALS (1954 –
1985)

Agnija Ruhocka

Stipendiary of the scholarship for the KGB research of the
University of Latvia Foundation
Master student of the University of Latvia
Scientific supervisor Dr. hist. Jānis Ķeruss

This report reflects the results of research on the activities of the Bauska District Department of the LSSR KGB; in particular, it analyzes the repressions of the totalitarian and bureaucratic authoritarian regime against the inhabitants of Bauska. This research project includes analysis of the attempts made by locals towards nonviolent resistance.

So far, the activities of the LSSR KGB have been studied largely from a general perspective, disregarding local aspects. In striving to reflect the importance of separate divisions of the LSSR KGB, research will focus on Bauska during the period from 1954 to 1985 to capture the influence of the activities of the Bauska District Department of the LSSR KGB on both the town and local people during the mentioned period of time.

In 1953, after the reorganization of the state security system, changes in the use of repressive methods took place, shifting from mass repressions to the repression of single

individuals and smaller groups of individuals. Therefore, in studying the activities of the Bauska District Department of the LSSR KGB and their influence on Bauska and its locals, research will focus on several questions concerning direct repressions such as the detentions and prosecutions carried out by the Bauska District Department of the LSSR KGB, indirect repressions such as public control systems, the nonviolent resistance of locals and the activities of Bauska District Department of the LSSR KGB with regard to nonviolent resistance. Analysis will pay attention towards the understanding of the Bauska District Department of the LSSR KGB concerning the counterintelligence tasks of the KGB.

This research is based on the documents available from the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia. These include the documents of the Bauska District Department of the LSSR KGB and those of the Bauska District Committee of the Communist Party of the LSSR, as well as those from the Communist Party of the LSSR party cells in the Bauska District People's Court and the Prosecutors' Office. These documents reflect the activities of the Bauska District Department of the LSSR KGB and their influence on Bauska and its locals. The research includes analysis of the information attained from local newspapers published at that particular time as well as the memories of people involved in nonviolent resistance, those directly or indirectly repressed and those involved in repressions as employees for the Bauska District Department of the LSSR KGB.

PSRS UN LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS
DOKUMENTU PĀRŅEMŠANAS PROCESS LATVIJAS REPUBLIKĀ

Dr. hist. Ainārs Bambals

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes
komisijas loceklis

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta
vadošais viespētnieks

Pētījuma mērķis izpētīt un izanalizēt PSRS un Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) dokumentu pārņemšanas procesu Latvijas Republikā.

Tēmas izpētes aktualitāti noteica sekojoši apstākļi.

Pirmkārt, Latvijā VDK dokumenti saglabājušies fragmentāri, dokumentu pārņemšanas process nav bijis pārskatāms, nav zināms – kāda veida dokumentus, cik un vai skrupulozi atbildīgās institūcijas ir pārņēmušas. VDK dokumentus laikā no 1991. gada septembra līdz 1993. gada beigām sadala starp šādām valsts institūcijām: Latvijas Valsts arhīvu, Latvijas Republikas Prokuratūru, Augstāko Padomi, Totalitārisma seku dokumentēšanas centru, Iekšlietu ministriju, Latvijas Policijas akadēmiju.¹ Iepriekš veiktajos pētījumos nav pilnīgi noskaidrots pārņemto dokumentu apjoms vai dati nav atspoguļoti precīzi.² Tāpat nav vispusīgi novērtēts Augstākās Padomes komisiju darbs VDK dokumentu pārņemšanā.³

Otrkārt, 7. Saeimas laikā bija pieņemts lēmums “Par Parlamentārās izmeklēšanas komisijas izveidošanu, lai noskaidrotu faktus un apstākļus, kas saistīti ar 1991. gada 29. augusta Latvijas Republikas Augstākās padomes Prezidija īpaši pilnvarotā deputāta Pētera Simsona un PSRS Valsts drošības komitejas pārstāvju parakstīto slepeno protokolu,

¹ Bambals, Ainārs, “Valsts Drošības komitejas arhīva mantojums Latvijā”, *Latvijas Vēsture*, Nr.4 (56), 2004, 61. – 65. lpp.

² Skat., piemēram, Bambals, Ainārs, “Valsts Drošības komitejas arhīva mantojums Latvijā”, *Latvijas Vēsture*, Nr.4 (56), 2004, 61. – 65. lpp.

³ Lapsa, Lato, Metuzāls, Sandris, Jančevska, Kristīne, *Mūsu vēsture. 1985. – 2005*, II daļa, Rīga, Atēna, 2008, 391. – 408. lpp.

kā arī izvērtētu tā nozīmi". Komisijas priekšsēdētājs Juris Dobelis meklēja dokumentus, bet tā arī neatrada.⁴

Treškārt, līdz ar VDK izpētes komisijas izveidi 2014. gadā aktualizējies jautājums par Latvijā atstāto VDK dokumentāro mantojumu, tā pilnīgumu, jo ievērojama, bet neizzināta dokumentu daļa ir aizvesta uz Krievijas speciālajiem arhīviem (piemēram, slepenās lietvedības fondi Nr. 13, 28). Līdz šim nav izdevies atrast VDK likvidācijas aktu oriģinālus par laika posmu no 1991. līdz 1992. gadam. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā nodoto dokumentu vidū to nav, proti, tie nav atrodami LPSR Ministru Padomes, Augstākās Padomes, Latvijas Republikas Prokuratūras, Iekšlietu ministrijas fondos. Līdz ar to nācās izmantot dažādu avotu tiešās salīdzināšanas metodi, par pamatu salīdzināšanai ņemot zināmās Igaunijas VDK arhīva dokumentu grupas, kas Latvijā iztrūkst (arhivēšanas principi VDK arhīvos Baltijas valstīs bija līdzīgi). Tāpat izmantoti laika posmā no 1991. līdz 1992. gadam no PSRS VDK saņemtie dokumenti,⁵ kas šobrīd glabājas Igaunijas Valsts arhīvā (ERA).

Pētījumā ir mēģināts izziņāt VDK dokumentu pārņemšanas procesu, tā hronoloģiju, iesaistītās un atbildīgās institūcijas un personas, kā arī noteikt dokumentu

⁴ 7. Saeimas deputāta, parlamentārās izmeklēšanas komisijas priekšsēdētāja Jura Dobeļa ziņojumu 7. Saeimas rudens sesijas devītajā sēdē 2002. gada 31. oktobra sēdē. Pieejams internetā:
http://www.saeima.lv/steno/2002/st_3110/st3110.htm

⁵ Harri, Magi. *ENSV KGB tegevuse Lõpetamine*, Tallinn, VARRAK, 2012, 198 lk. Minētajā pētījumā publicēti arī Igaunijas PSR VDK likvidācijas un pārņemšanas procesa dokumenti igauņu un krievu valodās; ERA, f R-1, n 5, s 1236 "Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Komitee likvideerimuse materjalid. 1991–1992", 215 lk.

pārņemšanas īpatnības. Tomēr joprojām nav pilnīgi noskaidrota dokumentu oriģinālu atrašanās vieta, nav ziņu par Iekšlietu ministrijas un tās padotības iestāžu rīcību, pārņemot daļu no VDK dokumentiem, tostarp, VDK bibliotēkas sakarā.

Pētījumā mēģināts noteikt galvenās VDK dokumentu atrašanās vietas, dokumentu pieejamību, dokumentu saglabāšanas fizisko stāvokli, šā brīža atbilstību Arhīvu likumā noteiktajam nacionālā dokumentārā mantojuma statusam.

THE TAKEOVER PROCESS OF THE DOCUMENTS OF THE KGB
OF THE USSR AND THE LSSR

Dr. hist. Ainārs Bambals

Member of the Government Commission for KGB Research
Leading researcher of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia

The aim of this report is to both research and analyze the takeover process for the documents of the KGB of the USSR and the LSSR.

The following aspects establish the topicality of the research.

Firstly, the LSSR KGB document collection has only been preserved in part; the takeover process for the documents has not been transparent. There is no information on what kind of documents, how many, and whether due care was taken by the responsible institutions. During the period from September 1991 until the end of 1993, the documents of the LSSR KGB were divided among the following institutions: the State Archive of Latvia, the Public Prosecutors' Office of the Republic of Latvia, the Supreme Council, the Center for the Documentation of the Consequences of Totalitarianism, the Ministry of the Interior, and the Latvian Police Academy.⁶ Previous research has not

⁶ Bambals, Ainārs, "Valsts Drošības komitejas arhīva mantojums Latvijā, *Latvijas Vēsture*, No. 4 (56), 2004, pp. 61–65.

established the complete picture on the transfer of the KGB documents and the presented data is incomplete.⁷ Similarly, there is no complete study on the work of the commissions of the Supreme Council with respect to the takeover process for the KGB documents.⁸

Secondly, the 7th *Saeima* had adopted the decree on establishing the Parliamentary Investigation Commission to ascertain the facts and circumstances related to the signing of the secret protocol of 29 August 1991 by Pēteris Simsons – the specially authorized representative of the Supreme Council – and the representatives of the USSR KGB, as well for assessing the consequences of this action. The head of the Commission, Juris Dobelis, searched for missing documents, yet he did not find them.⁹

Thirdly, with the establishment of the Government Commission for KGB Research in 2014, the issue of the accessibility of the KGB documents has become even more topical because part of the collection of documents for the KGB have been transferred to the Russian Federation (for example, the secret record-keeping collections No. 13, 28). So far, it was not possible to find the originals of the documents on the liquidation of the LSSR KGB from 1991

⁷ See, for example, Bambals, Ainārs, “Valsts Drošības komitejas arhīva mantojums Latvijā”, *Latvijas Vēsture*, No.4 (56), 2004, pp. 61–65.

⁸ Lapsa, Lato, Metuzāls, Sandris, Jančevska, Kristīne, *Mūsu vēsture. 1985. – 2005*, II part, Rīga, Atēna, 2008, pp. 391–408.

⁹ See the report of the Commission presented by the head of the Commission Juris Dobelis during the 9th plenary session on 31 October 2002 during of the 7th *Saeima*. Available on the internet: http://www.saeima.lv/steno/2002/st_3110/st3110.htm

until 1992. These documents cannot be found among the documents transferred to the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia; they are not found in the collections associated with the Council of Ministers of the LSSR, the Supreme Council, the Prosecutors' Office of the Republic of Latvia, and the Ministry of the Interior. Consequently, research has had to be based on the direct comparison method of different sources. The basis for comparison has meant sourcing the documents of the Estonian KGB, many of which are equivalent to those missing in Latvia (the archiving principles for the KGB archives in the Baltic countries is similar). Similarly, research relies on documents acquired by Estonia from the USSR KGB from 1991 until 1992. These are available from the State Archive of Estonia (ESA).¹⁰

As the research progressed, an effort to understand the full transfer process of the LSSR KGB documents was undertaken. This included an effort to gauge the chronology of the process involved, the responsible institutions and persons, as well as the special features regarding the transfer of the LSSR KGB documents. However, up until now, there is no complete information on the location of the main documents of the LSSR KGB, and no sufficient information on the documents of the KGB which were transferred to the

¹⁰ Harri, Magi. *ENSV KGB tegevuse Lõpetamine*, Tallinn, VARRAK, 2012, 198 lk. This research includes copies of liquidation of the Estonian KGB and the procedure of overtaking of the KGB documents in Estonian and Russian; ERA, f R-1, n 5, s 1236 "Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Komitee likvideerimuse materjalid. 1991–1992", 215 lk.

Ministry of the Interior and its subordinate institutions, including the KGB library.

During the research process, an attempt was made to identify all principal locations for the KGB documents, their accessibility and preservation conditions. This included examining their conformity to the requirements of the Law of Archives given to documents with national documentary heritage status.

LATVIJĀ IEBRAUKUŠO ETNISKO MINORITĀŠU PĀRSTĀVJU
NEVARDARBĪGĀ PRETOŠANĀS PADOMJU REŽĪMAM LPSR
VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS KRIMINĀLLIETU
ATSPUGUĻOJUMĀ (1956 – 1968)

Anastasija Smirnova

Latvijas Universitātes Fonda Latvijas PSR Valsts drošības
komitejas zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Latvijas Universitātes bakalaurante
Zinātniskais darba vadītājs Dr. hist. Jānis Ķeruss

20. gadsimta piecdesmito gadu otrajā pusē Latvijā
īstenota ievērojama apmēra industrializācija un urbanizācija

un šādi veicināta migrācija no citām PSRS republikām. Nevardarbīgā pretošanās padomju totalitāri un autoritāri birokrātiskajam režīmam iesaistījās arī personas, kas Latvijā nonāca minētās migrācijas ceļā. Referātā atspoguļota nevardarbīgās pretošanās, ko veica minētās personas, gadījumu analīze.

Minētais jautājums nav analizēts Latvijas historiogrāfijā, tādēļ pamatā pētītas krimināllietas par Latvijas iedzīvotāju nevardarbīgu pretošanos, ko īstenojušas personas, kas nav dzimušas Latvijā, kas attiecināmas etniskām minoritātēm un kam nav radniecīgu saišu ar Latvijā dzīvojošajiem.

Krimināllietas atlasītas, izmantojot noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju atbilstoši sastāvam par pretpadomju propagandu un aģitāciju, kas bija viens no nevardarbīgās pretošanās padomju varai veidiem un ko sodīja atbilstoši Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Kriminālkodeksa 58.¹⁰ pantam un Latvijas PSR Kriminālkodeksa 65. pantam.

Darba hronoloģiskās robežas ir no 1956. gada, kad Ņikita Hruščovs Padomju Savienības komunistiskās partijas 20. kongresā uzstājās ar ziņojumu, kurā nosodīja staļinismu, novērtējot to kā "personības kultu", un līdz 1968. gadam, kas saistāms ar demokratizācijas elementu beigu posmu PSRS satelītvalstīs.

NONVIOLENT RESISTANCE OF ETHNIC MINORITIES MIGRATED
TO LATVIA TO THE SOVIET REGIME REFLECTED BY THE
CRIMINAL CASES OF THE LSSR KGB (1956 – 1968)

Anastasija Smirnova

Stipendiary of the scholarship for the KGB research of the
University of Latvia Foundation
Bachelor student of the University of Latvia
Scientific supervisor Dr. hist. Jānis Ķeruss

During the second-half of the 1950s, excessive industrialization and urbanization was organized in Latvia. This promoted inward migration from different parts of the USSR. Considering nonviolent resistance to the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime, many who came to Latvia by means of this migration were also involved. This paper aims to analyze the studied cases on nonviolent resistance while paying particular attention to the aforementioned groups.

This issue has not been reflected in Latvian historiography. Therefore, as a main source underlying this research, this study will examine the criminal cases concerning nonviolent resistance involving Latvian inhabitants who were not born in Latvia and with no blood relatives living in Latvia. This group can be categorized as an ethnic minority.

The criminal cases are selected on the basis of the qualification of crimes according to the norm of 'anti-Soviet

propaganda and agitation', which also covered nonviolent resistance activities and which were punished on the basis of Article 58¹⁰ of the Criminal Code of the Russian SFSR and Article 65 of the Criminal Code of the LSSR.

The chronological borders of this research start from 1956 when, during the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union, Nikita Khrushchev denouncing the excesses of Stalinism as 'a personality cult', and end at 1968, which is linked to the end of the democratization elements in the satellite countries of the USSR.

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS
PERSONĀLSASTĀVA ZINĀTNISKĀS IZPĒTES PROBLEMĀTIKA

M. hist. Artūrs Žvinklis

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes
komisijas loceklis

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieks
Zinātniskais darba vadītājs Dr. hist. Ainārs Bambals

Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) personālsastāva noskaidrošana un zinātniskā izpēte ir atzīstama par vienu no visbūtiskākajiem VDK zinātniskās izpētes komisijas uzdevumiem. Diemžēl Latvijas zinātniekiem

nav pieejams VDK personālsastāva arhīvs vai daudzmaz pilnīgu šīs iestādes darbinieku sarakstu, kas aptvertu visu VDK darbības laiku Latvijā no 1940. līdz 1941. gadam un no 1944. līdz 1991. gadam.

Vienīgā Latvijas zinātniekiem pieejamā dokumentu bāze ir Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva glabāšanā esošā Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (turpmāk – LKP CK) nomenklatūras kadru lietu kolekcijā (PA-15500. fonds, 1. un 2. apraksts) un LKP CK fonda (PA-101. fonds) atsevišķos aprakstos ietilpstošās VDK vadošo darbinieku (ministru, komitejas priekšsēdētāju, to vietnieku, centrālā aparāta daļu priekšnieku, pilsētu un rajonu daļu priekšnieku un partijas komitejas sekretāru) kadru lietas. Šajās lietās esošie dokumenti dod iespēju iegūt samērā pilnīgas ziņas par attiecīgo personu dzīves gājumu, karjeru VDK orgānos, tautību, izglītības līmeni, saņemtajiem valdības un priekšniecības apbalvojumiem, uzliktiem partijas sodiem, pārcelšanas vai amata zaudēšanas apstākļiem. Uz šo dokumentu bāzes būtu iespējams izveidot VDK vadošo darbinieku personu rādītāju vai pat biogrāfisko vārdnīcu.

Taču jāņem vērā, ka konkrētās personu lietas vispirms ir jāatrod kopējā LKP CK nomenklatūras lietu masīvā, kas ir pietiekoši darbietilpīgs uzdevums. Pirms tam ir jāizskata visi LKP CK biroja sēžu protokoli, kas satur ar valsts drošības iestāžu darbību un personālu saistītos jautājumus. Taču arī tādā gadījumā nebūs iespējams iegūt pilnīgus datus, jo, kā liecina veiktā pētniecība, virkni VDK vadošo darbinieku personu lietu par laika posmu no 20. gadsimta 60. gadu otras puses līdz 1991. gadam pagaidām atrast nav izdevies. Līdz šim apzinātās, pārsvarā no 1944. līdz 1965. gadam, personu lietas

sniedz informāciju par attiecīgo VDK darbinieku piedalīšanos 1949. gada 25. marta deportāciju organizēšanā un veikšanā, kā arī pretošanās kustības apkarošanā.

Plašāku interesi varētu raisīt lietās atrodamās ziņas par VDK darbinieku ārzemju komandējumiem. Šī posma "čeki" kadrus raksturo diezgan zems izglītības līmenis (pārsvarā nepabeigta vidējā izglītība). Absolūtais vairākums savu darbību padomju valsts drošības iestādēs bija sākuši 20. gadsimta 30. gadu vidū vai otrajā pusē. Atsevišķi VDK darbinieki jau bija ar darba pieredzi laika posmā no 1940. līdz 1941. gadam Latvijā, to starpā arī bijušie Latvijas komunistiskās pagrīdes dalībnieki.

VDK darbinieku struktūranalīzes veikšana ir viens no svarīgiem nākotnes pētniecības uzdevumiem, kuru apgrūtina nepieciešamība veikt liela apjoma dokumentu saturisko analīzi, tāpēc vitāli svarīga ir to digitalizācija.

THE PROBLEMS OF THE SCIENTIFIC RESEARCH OF THE LSSR
KGB PERSONNEL STRUCTURE

M. hist. Artūrs Žvinklis

Member of the Government Commission for KGB Research
Researcher of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia
Scientific supervisor Dr. hist. Ainārs Bambals

Identification and research of the structure of the LSSR KGB (hereinafter – KGB) personnel is a very important task in the work of the Government Commission for KGB Research. Unfortunately, the complete KGB archives or at least the full list of KGB staff are not available to Latvian scholars.

The only available documentary sources are the documents of the Central Committee of Communist Party of Latvia. This is the so-called ‘nomenclature’ personnel list which includes the files of the leading KGB officials (these files are available at the premises of the Latvian State Archive of the Latvian National Archive). These files contain the biographical information of the mentioned officials, their career in the KGB, nationality, education, rewards, punishments (for breaking certain rules of the Communist Party), reassignments and the termination of their office. On the basis of these documents it is possible to create a list of notable KGB officials and even their biographical dictionary.

The KGB personnel files are not separated from other nomenclature files of the Central Committee of the Communist Party of the LSSR; there is no card files that could help to extract the necessary information. Therefore, the analysis of the nomenclature files takes time. Moreover, one has to take into account that it is necessary to evaluate the protocols of the Bureau of the Central Committee of the Communist Party of the LSSR. These contain information on matters of state security and the personnel of the KGB. However, research will not be complete without the files containing the KGB personnel records starting from the mid-1960s until 1991. Up to now, the search for these files has been unsuccessful. Thus, this research has mainly focused on files from 1944 until 1965.

The personnel files of the KGB officials from 1944 until 1965 testify that those officials actively took part or even organized the mass deportation on 25 March 1949 while fighting resistance movements. The 'chekist' personnel of the period from 1944 until 1965 could be characterized as being poorly educated, with most having only primary education. The majority of them began their 'chekist' career in the middle or late 1930s in the USSR. Some of them had the experience of 'chekist' activities in Latvia during the time period from 1940 until 1941. Among these KGB officials, there were former participants of Latvian communist underground.

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS UN
KOMJAUNATNES SADARBĪBA (1945 – 1964)

M. hist. Bonifācijs Daukšts

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes
komisijas loceklis

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta viespētnieks
Zinātniskais darba vadītājs Dr. hist. Kārlis Kangeris

Latvijas Ļeņina komunistiskās jaunatne savienības
(turpmāk – komjaunatnes) attiecības ar Latvijas PSR Valsts
drošības komiteju (turpmāk – VDK) nav bijušas apkopojoša

un sistēmiska pētījuma objekts, tomēr ir dokumentāli fundētu tēmas pētījumu aizmetņi virknē rakstu. Ziņojums balstīts uz gandrīz nepētītiem Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā esošo komjaunatnes Centrālās komitejas Sevišķā sektora un rajona nodaļu fondiem.

Okupētajā Latvijā komjaunatnes un VDK attiecības noteica Padomju Savienības Komunistiskās partijas (turpmāk – PSKP) Centrālās komitejas politbirojs ar PSRS Bruņoto spēku Ģenerālštāba, Baltijas kara apgabala vadības un militāro specdienestu uzraudzību. VDK štata darbiniekiem piederības posms komjaunatnei bija obligāts. Komjaunatnes funkcionāri bija galvenais “kadru piegādātājs” PSRS valsts drošības iestādēm, gan VDK, gan militārās izlūkošanas Galvenajai izlūkošanas pārvaldei (GRU), citiem dienestiem un to piesegstruktūrām. Arī Latvijas PSR VDK jaunus štata darbiniekus rekrutēja komjaunatnes nomenklatūrā. Staļinismā tās nomenklatūra piedalījās noziegumos ciešā sasaistē ar VDK, par ko liecina komjaunatnes noslēpuma jēdziens, paraksta došana par tās darbu, piemēram, līdzdalības represijās, neizpaušanu.

Pēc Nikitas Hruščova ziņojuma PSKP XX kongresam 1956. gadā veica daļēju destalinizāciju. Latvijas PSR komjaunatnes vadība pēc Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (turpmāk – LKP CK) norādījuma dažādos līmeņos izvirzīja darbam savus kandidātus VDK, atjaunoja arī tās aģentūru, tomēr kopumā Latvijas PSR jaunu kadru izvirzīšana VDK vajadzībām no nacionālas izcelsmes komjaunatnes personām noritēja sašaurināti salīdzinājumā gan ar vecajām PSRS republikām, gan okupēto Lietuvu; vēsturiskās attīstības īpatnību dēļ ierobežojumi mazāk

attiecās uz Latgales iedzīvotājiem. Kopš divdesmitā gadsimta sešdesmito gadu vidus situācija mainījās, tomēr Latvijas izcelsmes latviešu īpatsvars Latvijas PSR VDK turpināja palikt neliels.

1959. gadā pret “buržuāzisko nacionālismu” un nacionālkomunistiem vērstajā kampaņā ar VDK sagatavotām kompromitējošām ziņām no amata atlaida Latvijas PSR komjaunatnes pirmo sekretāru Vladislavu Ruskuli un citus vadītājus. Destalinizācijā pastiprinājās Baltijas tautu sadarbības centieni cīņai pret PSRS. 1962. gadā VDK apcietināja un Latvijas PSR Augstākā tiesa slepeni notiesāja uz Latviju pārcēlušos Krievijas latvieti, vēsturnieku, žurnālistu un komjaunieti Viktoru Kalniņu par centieniem kopā ar sabiedrotajiem panākt kopīgu Baltijas republiku statusa maiņu atbilstoši to tautu interesēm. Akcentētas VDK un komjaunatnes evolūcijas īpatnības, salīdzinot ar okupētajām Lietuvu un Igauniju.

PSKP noteikto uzdevumu pildīšanas gaitā pētāmajā periodā komjaunatnes vadība un VDK savstarpēji sadarbojās, jo īpaši lietās par režīmam opozicionāro, nacionālo jauniešu, pat komjauniešu grupu darbības neitralizēšanu. Šādu grupu lietas skatīja slepenās Latvijas PSR komjaunatnes Centrālās komitejas sekretariāta sēdēs, paužot ieskatu, ka pat citiem komjaunatnes Centrālās komitejas locekļiem nekas par tām nav jāzina. Šādas sēdes protokolēja atsevišķi, slepenības režīmā, to nepublicētie protokoli ir vērtīgs avots par nozīmīgām opozicionārām epizodēm komjaunatnē.

Pētīta VDK inscenētu pretpadomju grupu izveide patiesu pretošanās dalībnieku atklāšanai un vienkārši pretizlūkošanas profesionālās kvalifikācijas celšanai. Latvijas

PSR VDK un komjaunatne koordinēja sakarus ar jaunatni ārvalstīs kopā ar VDK piesegstruktūrām kā Jaunatnes organizāciju komitejas (līdz 1956. gadam Padomju jaunatnes antifašisma komiteja) Latvijas PSR filiāle, kur kā sekretārs strādāja vēlākais VDK izlūkošanas nodaļas vadītājs Roberts Anspaks, laikā, kad PSRS līmenī šo komiteju vadīja vēlākais PSKP Centrālās komitejas sekretārs, PSRS viceprezidents, 1991. gada “augusta puča” vadonis Genādijs Janājevs (*Геннадий Иванович Янаев*), un 1958. gada 3. jūnijā ar PSRS Ministru padomes rīkojumu Nr. 1731 dibinātais Starptautiskā jaunatnes tūrisma birojs „Sputņiks” un tā 1963. gadā izveidotā Rīgas nodaļa.

COOPERATION OF THE LSSR KGB AND THE KOMSOMOL (1945
– 1964)

M. hist. Bonifācijs Daukšts

Member of the Government Commission for KGB Research
Researcher of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia
Scientific supervisor Dr. hist. Kārlis Kangeris

So far, the relationship between the Leninist Young Communist League (hereinafter – Komsomol) of the LSSR and the LSSR KGB has not been an object of either summary or systemic research. There have been series of articles reflecting 'study buds' based on documented information. This report analyzes the previously less studied collections of the Special Sector and the Departments of Districts of the Central Committee of the Komsomol available at the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia.

Within the occupied Latvia, the relations between the Komsomol of the LSSR and the KGB were determined by the Politburo of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and were surveilled by the heads of the General Staff of the Armed Forces of the USSR, Baltic Military District and the military security services. Membership in Komsomol was regarded as being a mandatory step for a staff employee of the KGB. Thus, the functionaries were the main suppliers of staff employees to all security services of the USSR such as the KGB and the Main Intelligence

Directorate (GRU) responsible for the foreign military intelligence and their cover institutions. The LSSR KGB was not an exception in recruiting their staff employees from the nomenclature of the Komsomol. During the Stalinist period, the nomenclature closely cooperating with the KGB had participated in the crimes of the Soviet totalitarian regime. Evidence for the previously mentioned comes through the concept of secrecy for Komsomol activities, in particular, the subscription for keeping the work of Komsomol secret, for example, its participation in repressions.

After the report of Nikita Khrushchev during the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union in 1956, partial De-Stalinization took place. The leadership of the Komsomol of the LSSR, following instructions of the Central Committee of the Communist Party of the LSSR, nominated their members for positions at various levels of the KGB and provided support for renewing its network of agents and staff. However, overall, the nomination process concerning the members of the Komsomol of the LSSR can be judged as comparatively inactive in filling positions within the KGB. The nomination process was much more active in other republics of the USSR, including occupied Lithuania.

By the mid-1960s the situation had changed, however, and the involvement of Latvians in the LSSR KGB remained comparatively low. In 1959, because of the campaign against “bourgeois nationalism” and the national communists relying on compromising information provided by the KGB, the first secretary of the Komsomol of the LSSR Vladislavs Ruskulis was dismissed along with other leaders of the Komsomol of the LSSR. Overall, the De-Stalinization

strengthened the cooperation between the Baltic States in fighting the USSR. In 1962, the KGB had arrested and the Supreme Court had sentenced the Latvian historian, journalist and the member of the Komsomol, Viktors Kalniņš, who had just arrived in Latvia from Russia in an attempt together with his allies to change the status of the Baltic Republics in order to more suit the interests of their people. On the basis of such examples, the report emphasizes the peculiarities of the changes that took place in the KGB and the Komsomol in comparison to the occupied Lithuania and Estonia.

During the period of time under observation for this research, the Komsomol and the KGB closely cooperated in fulfilling the tasks set by the Communist Party of the Soviet Union especially with regard to neutralizing dissenters of the regime, nationalists, young people and even a group of young activists of the Komsomol. This group of cases was evaluated secretly by the secretariat of the Central Committee of the Komsomol of the LSSR. It was even insisted that there is no necessity to inform all the Central Committee members in the Komsomol. The previously mentioned meetings were recorded separately and were made secret. These protocols have to be regarded as a valuable source for the evaluation of opposing episodes within the Komsomol.

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAI KĀ IZZIŅAS
IESTĀDEI PIEKRITĪGĀS LIETAS

Dr. iur. Elīna Grigore-Bāra

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas
piesaistītā eksperte, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures
institūta vadošā viespētniece¹¹

Dr. iur. Jānis Lazdiņš

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes
komisijas loceklis, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures
institūta vadošais viespētnieks

¹¹ Atbildīgais vadītājs Dr. iur. Jānis Lazdiņš.

Latvijas PSR VDK (turpmāk – VDK) darbības un juridisko metožu izpēte nav iedomājama bez procesuālo un materiālo tiesību ietvara noteikšanas, kas bija saistošs VDK. Likumos un citos normatīvajos dokumentos noteiktais VDK tiesību apjoms tādējādi ir izejas punkts tās procesuālās rīcības un juridisko metožu izvērtēšanai.

Atbilstoši PSRS Ministru Padomes Valsts drošības komitejas un tās vietējo orgānu nolikumam (1959) VDK īstenoja sociālistiskās valsts aizsardzības pasākumus, tās uzdevums bija veikt izmeklēšanu un nodot iztiesāšanai lietas par valsts noziegumiem. Tātad VDK ir uzskatāma par izziņas (izmeklēšanas) iestādi kriminālprocesuālajā izpratnē.

Atbildība par valsts noziegumiem (noziedzīgu nodarījumu sastāvs un soda mērs) bija paredzēta Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (turpmāk – Krievijas PFSR) Kriminālkodeksa Sevišķās daļas Pirmajā nodaļā, kas sīkāk bija iedalīta divās apakšnodaļās: Kontrrevolucionārie noziegumi (58.¹ – 58.¹⁴ pants) un PSR Savienībai sevišķi bīstami noziegumi pret pārvaldības kārtību (59.¹ – 59.¹³ pants). Krievijas PFSR Kriminālkodekss Latvijā bija spēkā, izņemot nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas periodu, no 1940. gada 26. novembra līdz 1961. gada 1. aprīlim, kad stājās spēkā Latvijas PSR Kriminālkodekss.

Latvijas PSR Kriminālkodeksā atbildība par valsts noziegumiem bija noteikta Sevišķās daļas Pirmajā nodaļā, kas tika iedalīta divās apakšnodaļās: sevišķi bīstami valsts noziegumi (59. – 68. pants) un citi valsts noziegumi (69. – 84.¹ pants).

Padomju krimināltiesību īpatnības ilustrē tās nozieguma sastāvs kā kontrrevolucionārā (pretpadomju) aģitācija un propaganda (Krievijas PFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ pants un Latvijas PSR Kriminālkodeksa 65. pants). Par sodāmu tika noteikta aģitācija un propaganda, kas izdarīta nolūkā graut vai vājināt padomju varu, tādus pašos nolūkos apmelojošu izdomājumu izplatīšana, kuri diskreditē padomju valsts un sabiedrisko iekārtu, kā arī tāda paša satura literatūras izplatīšana, izgatavošana vai glabāšana. Piemēram, 1953. gadā par krimināli sodāmām darbībām tika atzīta padomju varu kritizējošu vēstuļu rakstīšana un skrejlapu izgatavošana, kurās attēlots “buržuāziskās Latvijas” karogs un himna “Dievs, svētī Latviju”.

VDK izmeklēšanai piekrītošo lietu loks varēja tikt paplašināts, izmantojot tāda nozieguma sastāvu kā kaitniecība (Krievijas PFSR Kriminālkodeksa 58.⁷ pants un Latvijas PSR Kriminālkodeksa 64. pants). Par kaitniecību bija uzskatāma tāda darbība vai bezdarbība, kas vērsta uz rūpniecības, transporta, lauksaimniecības, naudas sistēmas, tirdzniecības vai citu tautas saimniecības nozaru, kā arī valsts orgānu vai sabiedrisko organizāciju darbības graušānu ar nolūku vājināt padomju valsti, ja tas izdarīts, izmantojot valsts vai sabiedriskās iestādes, uzņēmumus, organizācijas, vai darbojoties pretim to normālam darbam. Tādējādi arī noziegumi pret sociālistisko īpašumu, saimnieciskie noziegumi, amatnoziegumi un citi vismaz sākotnēji varētu tikt kvalificēti kā kaitniecība, lai formāli juridiski dotu pamatu VDK tiesībām izdarīt izziņas darbības.

Tik vispārīgi noteiktas likuma normas esība pieļāva tās plašas interpretācijas, piemērošanas un personas sodīšanas

iespējas. Ar zināmu izņēmumu, kas skāra fiziskas personas tiesību aizskārumu, VDK līdz ar to bija tiesīga legāli izmeklēt pēc būtības jebkuru no likuma viedokļa “aizdomīgu” gadījumu neatkarīgi no tā, vai lieta tika virzīta tālākai tiesas izskatīšanai vai nē.

CASES UNDER THE JURISDICTION OF THE LSSR KGB

Dr. iur. Elīna Grigore-Bāra

Expert of the Government Commission for KGB Research
Leading researcher of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia¹²

Dr. iur. Jānis Lazdiņš

Member of the Government Commission for KGB Research
Leading researcher of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia

The study of the actions and legal methods of the LSSR KGB would be inconceivable without setting out the framework for procedural and substantive law that was binding upon the KGB. Thus, the scope of the KGB's rights defined in laws and other regulatory enactments is the point of departure for assessing its procedural actions and legal methods.

Pursuant to Regulation of the Council of Ministers of the USSR on the Committee for State Security (the KGB) and its Local Bodies, the KGB implemented measures for the protection of the socialist state – its task was to conduct investigation and submit cases on crimes against the State for adjudication. Thus, in the criminal procedural understanding,

¹² Scientific supervisor Dr. iur. Jānis Lazdiņš.

the KGB should be regarded as an agency of enquiry (investigation).

The liability for the crimes against the State (*corpus delicti* and penalty) was defined in the First Chapter of the Special Part of the Criminal Code of the Russian SFSR, which was, in turn, divided into two sub-chapters: Counterrevolutionary Crimes (Article 58¹ – 58¹⁴) and Crimes Especially Dangerous toward the Union of the SSR, against the Order of Government (Article 59¹ – 59¹³). The Criminal Code of the Russian SFSR was in force in Latvia from 26 November 1940 until 1 April 1961 (except for the period of occupation by Nazi Germany), after which date the Criminal Code of the LSSR entered into force.

In the Criminal Code of the LSSR the liability for crimes against the State was established in the First Chapter of the Special Part, it had two subchapters: particularly dangerous crimes against the State (Article 59 – 68) and other crimes against the State (Article 69 – 84¹).

The peculiarities of the Soviet criminal law are characterized by such elements of crime as counterrevolutionary (anti-Soviet) campaigning and propaganda (Article 58¹ of the Criminal Code of the Russian SFSR and Article 65 of the Criminal Code of the LSSR). Campaigning and propaganda conducted with the aim of undermining or weakening Soviet power was envisaged as being punishable, likewise the spreading of slanderous disinformation with the same intent, which discredited the order of the Soviet state and society, as well as distribution, production or storing of literature with the same content. For example, in 1953 the writing of letters that were critical of

Soviet power and the production of leaflets depicting the flag of “the bourgeois Latvia” and the anthem “God, Bless Latvia!” were recognised as being punishable activities according to criminal law.

The range of cases falling within the jurisdiction of the KGB investigation could be expanded by using such elements of crime as sabotage (Article 58⁷ of the Criminal Code of the Russian SFSR and Article 64 of the Criminal Code of LSSR). Such actions, or failure to act, that was aimed at undermining the operations of industry, transport, agriculture, the monetary system, trade or other sectors of economy, as well as the operations of state bodies or public organisations with the aim of weakening the Soviet state, if the actions had been performed by using the state or public institutions, enterprises or organizations or acting contrary to their normal operations, these aspects were to be considered as being sabotage. Thus, also crimes against Soviet property, economic crimes, crimes of office, at least initially, could be qualified as sabotage to provide the formal legal basis for the KGB to gain a right to conduct investigative activities.

The existence of a legal norm that was defined so broadly allowed a wide range of possible interpretations and applications, as well as much scope for punishing a person. With a certain exception, related to an infringement upon a natural person’s rights, the KGB, thus, had legitimate grounds for investigation in any case that seemed to be ‘suspicious’ from the perspective of law, irrespective of whether the case was transferred for further adjudication by the court or not.

LATVIJAS PSR KOMITEJAS KULTŪRAS SAKARIEM AR
TAUTIEŠIEM ĀRZEMĒS DOKUMENTI LATVIJAS PSR MINISTRU
PADOMES KOLEKCIJĀ

Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas
piesaistītā eksperte
Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta
vadošā viespētniece¹³

¹³ Atbildīgā vadītāja Dr. iur. Kristīne Jarinovska.

Līdz šim kā viens no pilnīgākajiem Latvijas PSR Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs (turpmāk – KKS) dokumentu kopojumiem bija uztverta Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas kolekcija (Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 101. fonds), tomēr, turpinot darbu ar šīs komitejas kā Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) piesegstruktūras izpēti, daudzveidīgs un hronoloģiski agrīnāks materiāls pieejams Latvijas PSR Ministru Padomes kolekcijā (Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 270. fonds). Jāpiemin, ka starp citām Latvijas PSR Ministru Padomei iesniegtajām atskaitēm atrodas “Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības”, Padomju un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrību savienības (iepriekš – “VOKS”) Latvijas nodaļas atskaite un dokumenti, ko sagatavojis priekšsēdētāja vietnieks Jevgeņijs Bīrons. Šīs iestādes dokumenti liecina, ka divdesmitā gadsimta sešdesmito gadu sākumā tās uzdevumos ietilpis darbs ar emigrācijas latviešiem, kas veido KKS paralēlas kontrpropagandas aktivitātes.

Pēc 1964. gada, kad kopš 1961. gada eksistējušā PSRS Komitejas repatriācijas sekmēšanai un kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs Latvijas nodaļa sāk darboties ar nosaukumu Latvijas PSR Komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, tās funkcijas kļūst skaidrākas un vairs nenotiek pārklāšanās ar “Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības” darbu.

Dokumenti dalāmi četrās grupās: 1) ikgadējās atskaites, 2) trimdas preses un notikumu pārskati, 3) atskaites par darbu ar delegācijām un tūristu grupām un 4) ziņojumi par sarunām ar trimdas sabiedrības pārstāvjiem. Rūpība, ar kādu sagatavoti šie pārskati, liecina gan par konkrētā laika KKS vadītāja prasībām, iespējams, arī pavēlēm no VDK attiecīgās nodaļas, gan kontrpropagandas nolūkiem. Dažos gados atskaites ir ik mēnesi, savukārt ir daži gadi, kad atskaites Latvijas PSR Ministru Padomei nav iesniegtas vai nav iekļautas kopējā dokumentu paketē. Dažādo KKS vadītāju – Žaņa Zakenfelda, Imanta Lešinska un Alberta Liepas – stilistika un atskaites kā sava veida tekstuāla žanra izpratne arī ir analizējams temats. Nianse atskaišu struktūrā un informatīvajā saturā iespējams sasaistīt gan ar konkrētām sociālpolitiskām tendencēm, gan komitejas personāla sagatavotību. Referātā sniegts izvērsts pārskats par komitejas mainīgajiem uzdevumu formulējumiem un rezultātu interpretācijām, akcentiem saistībā ar trimdas sabiedrības un preses izpēti, pieminētajām personām un atskaišu leksiskajām īpatnībām.

DOCUMENTS OF THE COMMITTEE FOR CULTURAL RELATIONS
WITH COUNTRYMEN ABROAD OF THE LSSR WITHIN THE
COLLECTION OF THE COUNCIL OF MINISTERS OF THE LSSR

Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone

Expert of the Government Commission for KGB Research
Leading researcher of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia¹⁴

Until now it was perceived that one of the most complete collections of the documents of the Committee for Cultural Relations with Countrymen Abroad of the LSSR (hereinafter – the CCR) is the collection of the Central Committee of the Latvian Communist Party (Fund No. 101 of the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia). However, continuous studies of this Committee as the cover organization of the LSSR KGB have led to the discovery that there are varied and chronologically earlier materials in the collection of the Council of Ministers of the LSSR (Fund No. 270 of the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia). Among other reports submitted to the Council of Ministers of the LSSR there are also reports and other documents of the ‘LSSR Society of friendship and cultural relations with foreign countries’, the Union of Soviet Societies for Friendship and Cultural Contacts (previously –

¹⁴ Scientific supervisor Dr. iur. Kristīne Jarinovska.

‘VOKS’) – the Latvian Division prepared by the vice-head Jevgeņijs Bīrons. Documents from the former institution illustrate that, at the beginning of the 1960s, working with Latvian emigration was among its core tasks. This demonstrates a parallel with the CCR activities in counterpropaganda.

In 1964, when the Committee for the Promotion of Repatriation and Cultural Relations with Countrymen Abroad – Latvian Division (thus called starting from 1961) was renamed as the Committee for Cultural Relations with Countrymen Abroad of the LSSR, its functions become more clear and do not overlap anymore with those of the ‘LSSR Society of friendship and cultural relations with foreign countries’.

The documents can be settled into three groups: 1) the annual reports; 2) the reports on the exile press and social and cultural events; 3) the reports on negotiations with the exiled compatriots. These reports are prepared with diligence. It appears that they are prepared according to requirements set by the chief of CCR at the particular time and, most likely, were ordered by the KGB while taking into account the purposes set by counterpropaganda. There are some years when a report is prepared on a monthly basis, while there are a few years when reports for the Council of Ministers of the LSSR have not been submitted or are not included in the overall package. Since reports indicate the differences in the management style of the CCR chiefs such as Žanis Zakenfelds, Imants Lešinskis and Alberts Liepa, this may also be evaluated. Nuances in the structure of report and its informative content can be linked both to the specific

socio-political trends and the CCR staff training. This paper provides an extensive overview of the changing formulations of the tasks and interpretation of the results of the committee, their interpretation, an emphasis on the research of interconnection between the exile community and its press, mentioned persons and special features of vocabulary used in the reports.

LATVIJAS NACIONĀLĀ ARHĪVA LATVIJAS VALSTS ARHĪVĀ
ESOŠĀ FONDA “PSRS IEKŠLIETU TAUTAS KOMISARIĀTA
PĀRBAUDES UN FILTRĀCIJAS PUNKTOS UN NOMETNĒS
IESLODZĪTO LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU PERSONAS LIETAS”
DOKUMENTU ANALĪZE

B. hist. Gatis Liepiņš

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes
komisijas loceklis

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta
zinātniskais asistents

Zinātniskā darba vadītājs Dr. hist. Jānis Ķeruss

Ziņojuma mērķis ir izvērtēt filtrācijas personas lietu dokumentus un to saturu, raksturot to fizisko stāvokli un sniegt ieskatu dokumentu izmantošanas iespējās tālākajā pētniecībā.

Pētījumā konstatēts, ka filtrācijai bijušas pakļautas 91 034 personas, kas ir aptuveni puse no visiem represētajiem Latvijas iedzīvotājiem. Ievērojot minēto, Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) filtrācijas procesa nodarītais kaitējums Latvijas valstij ir būtisks. Personu filtrācijas lietas PSRS Iekšlietu Tautas Komisariāts (turpmāk – IeTK) izveidoja Otrā pasaules kara noslēgumā par IeTK filtrācijas pārbaudes punktos un nometnēs esošajām personām, kuras bija dienējušas nacionālsociālistiskās Vācijas armijā vai saņemtas padomju vai sabiedroto gūstā un kuras atgriezās PSRS, nacionālsociālistiskās Vācijas armijas gūstā kritušajiem padomju armijas karavīriem, personām, kuras bija aizsūtītas spaidu darbos uz Vāciju, kā arī uz aizdomu pamata aizturētajiem. Filtrācijas lietās ir padomju tipveida dokumenti – personas aizturēšanas un kratīšanas protokoli, pratināšanas protokoli, personas anketas, padomju iestāžu iekšējā sarakste, izziņas, kratīšanā atņemto mantu saraksti. Lietās mēdz būt dokumenti un fotogrāfijas, kas atņemti aizturēšanas laikā vai iegūtas citā veidā un pierāda sadarbību ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīmu. Salīdzinot ar citām Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā glabātajām represiju upuru personas lietām – krimināllietām un izsūtīšanas lietām –, filtrācijas lietas pētītas vismazāk.

Pētījumā veikta filtrācijas dokumentu analīze. Konstatēts, ka pratināšanas protokoli un anketas sniedz informāciju par filtrēto personu un tās pagātni, bet visplašāk

par to, ko tā darījusi nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā no 1941. līdz 1944. un 1945. gadam. Piemēram, par Vācijas militārajos formējumos dienējušajiem iespējams noskaidrot nozīmīgākās ziņas par dienesta gaitu, savukārt par spaidu darbos un uz koncentrācijas nometnēm aizvestajiem – notikušā apstākļus. Vienlaikus pratināšanas protokoli parāda izmeklētāju uzdotos standarta jautājumus un pratināto personu atbilžu tendenciozo atspoguļojumu pēc leTK iepriekš izdomāta scenārija.

Filtrācija nebija tiesisks process, lai atklātu nacistiskos kara noziedzniekus un galvenos kolaborantus, bet bija viens no totalitārās varas demonstrēšanas veidiem okupēto teritoriju iedzīvotājiem, tāpēc izmeklētāju darbības liecina nevis par objektivitāti, bet klišejsismu.

Filtrētās personas saskarsme ar VDK nebeidzās līdz ar atbrīvošanu no filtrācijas nometnes, bet turpinājās gandrīz visu dzīvi. VDK uzturēja operatīvo interesi par filtrētajiem vīriešiem līdz astoņdesmit, bet sievietēm līdz septiņdesmit piecu gadu vecumam. Personu lietās redzamas vēlākajos gadu desmitos VDK darbinieku izdarītās atzīmes dokumentu izmantošanas lapās, norādot atzīmi izdarījušā darbinieka vārdu, datumu un lietas izskatīšanas iemeslu, kas liecina par PSRS praktizēto kolektīvo vainas piemērošanu un īstenoto kontroli pār filtrācijā bijušajiem un viņu tuvākajiem radniekiem kā politiski neuzticamiem. Šādas atzīmes VDK izdarīja līdz pat 1991. gada 24. augustam, kad Augstākā Padome atzina VDK darbību par noziedzīgu.

ANALYSIS OF THE DOCUMENTS OF THE FUND OF THE STATE
ARCHIVE OF LATVIA OF THE NATIONAL ARCHIVE OF LATVIA
'PERSONAL FILES ON INHABITANTS OF LATVIA DETAINED IN
THE SCREENING-FILTRATION STATIONS AND CAMPS OF THE
USSR NKVD'

B. hist. Gatis Liepiņš

Member of the Government Commission for KGB Research
Scientific assistant of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia
Scientific supervisor Dr. hist. Jānis Ķeruss

The purpose of this report is to analyze the personal files of those that have gone through the screening-filtration stations and camps of the USSR NKVD (hereinafter – filtration) and the content, physical condition and perspectives for future research concerning those documents.

91 034 persons were sent through filtration. This consists of almost half of the repressed inhabitants of Latvia. Thus, filtration has caused significant damage to the Republic of Latvia.

The personal files of filtration were created at the end of World War II. The persons subjected to filtration were those who had served in the army of Nazi Germany or who had been captured by the armies of the USSR or allies and had returned to the USSR. Persons also subjected to filtration included soldiers of the army of the USSR captured by the

army of Nazi Germany, persons which were sent to forced labour in Germany and those who were arrested on suspicious grounds. The personal files of filtration include standard Soviet documents such as protocols for detention; search and interrogation protocols; internal correspondence between Soviet institutions; as well as statements and lists of seized property. Personal files of filtration have also included the documents and photos that were confiscated at the time of arrest or were obtained in another way and which could prove an instance of collaboration with the occupation regime of Nazi Germany. Compared to other personal files of repressed persons deposited in the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia – criminal cases and deportation files – the personal files of filtration have been studied the least.

This report contains document analysis of the personal files of filtration. Interrogation protocols and questionnaires provide information on a person and his past, mainly on his actions during the time period of the occupation by Nazi Germany starting from 1941 until 1944 and 1945. For example, these contain information concerning service in the military formations of Nazi Germany. Thus, these documents are sources that can clarify the facts about military service. Similarly, the documents contain information on the sending of individuals to forced labour and concentration camps. At the same time, interrogation protocols provide information on the standard questions of investigators and biased recorded answers. Altogether, the filtration documents illustrate the biased procedures of the NKVD.

Filtration cannot be considered as being a legitimate procedure for ascertaining Nazi war criminals or the principal Nazi collaborators. Instead, filtration should be treated as a demonstration of power towards the inhabitants of an occupied territory. Thus, the actions of the investigators demonstrate little except Soviet stereotypes and *clichés*.

The legacy of filtration followed a person throughout the rest of their life. Operative interest lasted until men reached the age of eighty. For women, this interest ceased at the age of 75. This has been proven by remarks made by KGB employees in personal files in later decades. In these cases, the documents provide information on the name of the employee and the date and reason for the examination of a personal file. This altogether testifies that the USSR deemed the application of collective guilt through the controlling of filtered persons and their closest relatives as politically unreliable. The remarks show that the KGB kept an interest in most of these documents until 24 August 1991, when the KGB was announced as illegal and responsible for crimes committed against inhabitants of Latvia.

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJA UN DIVDESMITĀ
GADSIMTA ASTOŅDESMITO GADU POLITISKĀS REPRESIJAS
OKUPĒTAJĀ LATVIJĀ. IZPĒTES IESPĒJAS

Dr. hist. Gints Zelmenis

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas
piesaistītais eksperts
Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta
vadošais viespētnieks¹⁵

¹⁵ Atbildīgais vadītājs Dr. hist. Jānis Ķeruss.

Tipiskākie divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskie “noziegumi” bija “pretpadomju aģitācija un propaganda” un bēgšana no PSRS. “Pretpadomju aģitācija un propaganda” (Latvijas PSR Kriminālkodeksa 65. pants) lielā mērā pārklājas ar tādu “noziegumu”, kā “apzināti nepatiesu izdomājumu izplatīšana, kas diskreditē padomju valsts un sabiedrisko iekārtu” (Latvijas PSR Kriminālkodeksa 183.¹ pants). Abu minēto “noziegumu” definīcijas Latvijas PSR Kriminālkodeksā ir ārkārtīgi līdzīgas un bieži vien ir grūti noteikt, kādēļ vienā gadījumā cilvēks tika apsūdzēts par 65. panta pārkāpumu, bet citā gadījumā par 183.¹ panta pārkāpumu.

Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) izmeklēto krimināllietu satura analīze sniedz iespēju izveidot VDK arestēto cilvēku “sociālo portretu”. Šīs lietas ļauj iegūt arī ziņas par cilvēku uzraudzību vai “operatīvo izstrādi” pirms aresta, kā arī dažādus citus aspektus par izmeklēšanas un tiesas norisi. Turklāt šīs lietas ļauj uzzināt politiskajās represijās iesaistīto VDK darbinieku, kā arī citu amatpersonu vārdus.

Viena no tēzēm, ar kuru dažkārt mēģina attaisnot PSRS okupācijas laika politiskās represijas Latvijā, ir apgalvojums, ka tolaik bija tādi likumi. Šo krimināllietu sīkāka analīze ļauj konstatēt tieši pretējo: apsūdzības “pretpadomju aģitācijā un propagandā” nebija likumīgas pat no tā laika padomju tiesību sistēmas viedokļa.

Veidojot VDK izmeklēto krimināllietu satura analīzi un struktūranalīzi, ir iespējams iegūt plašāku informāciju par tā

laika politisko represiju “mehānismu” un galvenajām tendencēm. VDK izmeklētās krimināllietas ir daudznozaru pētniecības objekts.

THE KGB AND POLITICAL REPRESSIONS IN OCCUPIED LATVIA
WITHIN THE EIGHTIES OF THE TWENTIES CENTURY.
PERSPECTIVES FOR RESEARCH

Dr. hist. Gints Zelmenis

Expert of the Government Commission for KGB Research
Leading researcher of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia¹⁶

In the Latvian SSR, the most typical political ‘crimes’ committed during the 1980s were ‘anti-Soviet agitation and propaganda’ together with the act of an illegal escape from the USSR. ‘Anti-Soviet agitation and propaganda’ (Article 65 of the Criminal Code of the Latvian SSR) closely collides with such a ‘crime’ as ‘dissemination of knowingly false fabrications that defame the Soviet state and social system’ (Article 183.¹ of the Criminal Code of the Latvian SSR). The definitions for both ‘crimes’ in the Criminal Code of the Latvian SSR are very alike and frequently it is hard to say why a person had been accused on the basis of the Article 65 in one case, yet in another the accusation had been based on Article 183.¹

The content analysis of criminal cases investigated by the LSRR KGB (hereinafter – the KGB) provides one possibility to construct a ‘social portrait’ of persons arrested by the KGB. The criminal cases also contain data on the surveillance or so

¹⁶ Scientific supervisor Dr. hist. Jānis Ķeruss.

called operational prospecting of persons before they were arrested, as well as the valuable aspects on the procedures carried out during an investigation and trial. Moreover, the case studies reveal the names of the KGB officers and the other officials involved in the political repressions.

In the effort to justify the political repressions that took place during the occupation by the USSR, some invoke the argument that these were the laws of that particular time. Detailed analysis of the mentioned criminal cases shows that this argument can be overturned. The charges for 'anti-Soviet agitation and propaganda' were not legal even from the point of view of the legal system of the USSR.

The cases provided in this study provide multiple research opportunities and broad perspectives. The structural and content analysis of the criminal cases investigated by the KGB reveals a wide range of information on the mechanisms and trends for political repressions. Presented case studies are multidisciplinary.

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS RĪCĪBU
ATSPUGUĻOJOŠĀ DOKUMENTĀRĀ MANTOJUMA
DIGITALIZĀCIJA

M. sc. comp. Ilmārs Poikāns

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas
piesaistītais eksperts
Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta
zinātniskais asistents
Zinātniskā darba vadītāja Dr. iur. Kristīne Jarinovska

Lielākais Latvijas PSR Valsts drošības komitejas rīcību atspoguļojošā dokumentārā mantojuma apjoms glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā – dažādos fondos atrodas vairāk nekā 150 tūkstošu lietu un vairāk nekā viens miljons kartīšu.

Digitalizēti materiāli ir daudz pieejamāki pētniekiem un interesentiem, jo tiem var piekļūt no jebkura datora ar interneta pieslēgumu. Šādi var ietaupīt gan laiku, gan finanšu līdzekļus, jo nav jābrauc uz materiālu glabātuvi. Turklāt digitalizācija rada iespēju risināt gadījumus, kad pieeja fiziskiem materiāliem nav iespējama arī glabātavā.

Materiālu digitalizācija palīdz saglabāt oriģinālus, kas var tikt sabojāti un pat neatgriezeniski zaudēti gan fiziska nolietojuma rezultātā, gan laika zoba – izdziestošas tintes, papīra sairšanas – dēļ.

Materiālu digitalizācijas rezultātā jāiegūst ticama digitālā reprodukcija, kas pēc iespējas precīzāk atveidotu oriģinālo objektu gan pēc satura, gan arī pēc izskata. Svarīga ir arī objekta un tā sastāvdaļu savstarpējās secības un vietas saglabāšana. Jo precīzāk atveidots oriģināls, jo lielāka iespēja, ka pētniekam pietiks ar digitālo kopiju, lai veiktu specifisku objektu analīzi. Arhīvdatnes ir paredzētas ilgtermiņa glabāšanai un atvasināto kopiju veidošanai. Tās parasti ir nesaspiestas un maz vai nemaz rediģētas pēc objekta digitalizēšanas. Lietotājdatnes tiek iegūtas no arhīvdatnēm un ir paredzētas publicēšanai tīmeklī un aplūkošanai uz ekrāna.

Kartotēkas ir nozīmīgas kā satura rādītāji, veicot pētniecību. Tāpēc, digitalizējot materiālus, prioritāte dodama

tieši kartotēku digitalizācijai. Tas ir arī salīdzinoši vienkāršāk veicams darbs, un to var veikt secīgi pa soļiem.

Pirmais solis ir vienkārša kartotēkas kartīšu ieskenēšana, radot iespēju pētniekiem šķirstīt kartotēku digitālā veidā. Otrais solis ir kartīšu satura atpazīšana un glabāšana strukturētā formātā. Tas ļauj pētniekiem veikt kvantitatīvus pētījumus dažādos griezumos, kas bez digitalizēto materiālu datoranalīzes vispār nav iespējami.

Sasietu lietu digitalizācija ir daudz sarežģītāka. Konstatētie apstākļi, kas apgrūtina digitalizēšanu – puscaurspīdīgs papīrs, pielīmētas izziņas, salocītas lielāka izmēra lapas, bukleti, fotogrāfijas, trīsdimensiju objekti, lapas saturs, kas turpinās nākamajās lapās, aizlocīti lapu sāni, kas daļēji aizsedz saturu, kartes, milzīgi dokumenti, plakāti. Digitalizācijas un dažādu pētnieku darba procesā iegūtos un radītos metadatus un papilddatus nepieciešams saglabāt vienotā grafu datubāzē.

DIGITIZATION OF THE DOCUMENTARY HERITAGE REFLECTING
THE ACTIONS OF THE LSSR KGB

M. sc. comp. Ilmārs Poikāns

Expert of the Government Commission for KGB Research
Scientific assistant of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia
Scientific supervisor Dr. iur. Kristīne Jarinovska

The largest volume of the documentary heritage reflecting the actions of the LSSR KGB is stored in the State Archive of Latvia of the Nation Archive of Latvia. Its collections contain more than 150 thousand related files and more than 1 million index cards.

Digitized materials are much more accessible to researchers and other interested persons because they can be accessed online from any computer. Since there is no necessity to visit an archive in person, this saves both time and money. Moreover, this provides the possibility to access the materials which would otherwise not be accessible.

The digitisation of materials helps to save the originals from damage or even permanent loss from depreciation and time decay caused by the disappearance of ink or the disintegration of paper.

Digitisation should result in a reliable form of digital reproduction, which duplicates as fully as is possible the original object both in content and appearance. It is also important to retain the sequence and place of objects and

their parts. The more accurately the original is reproduced, the more likely it will suit for research involving even specific analysis of the object. Digital archive files are intended for long-term preservation as well as for ensuring a second copy of each document. They are usually uncompressed and require little or no editing after digitizing. Access files (images) are derived from archive files and are intended for publication on the web and for viewing on the screen.

Index card files are important because they serve as tables of contents. When digitizing materials, the digitization of index cards should be prioritized. Scanning index cards is also easier to do; this can be executed in several steps.

The first step is the scanning of index cards, enabling researchers to look at card images in digital form. The second step is to recognize card content while storing it in a structured format. This allows researchers to undertake quantitative research using different cross-sections. Such research is not possible without the computer analysis of digitized materials.

By comparison, digitization of bound files is far more complicated. The following issues make it difficult: semi-transparent paper; glued paper sheets; folded larger pages; booklets; photos; three dimensional objects; one-page content that partially continues onto next page; wrapped sheet edges partially obscuring the content; and huge documents and posters.

Data and metadata created during the digitization of materials and the work of various researchers should be saved into one unified graph database, so all results can be reused in further research.

PRIVĀTĀS DZĪVES UZRAUDZĪŠANA UN KONTROLE LATVIJAS
PSR, IZMANTOJOT VALSTS REPRESĪVOS MEHĀNISMUS

Dr. hist. Ineta Lipša

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas
piesaistītā eksperte
Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošā
pētniece¹⁷

¹⁷ Atbildīgais vadītājs Dr. hist. Kārlis Kangeris.

Izpētes pirmajā posmā analizēti šāda veida dokumenti – iedzīvotāju sūdzības un iesniegumi Latvijas Komunistiskās (bolševiku) partijas Centrālajai komitejai un Rīgas pilsētas partijas komitejai, kā arī VDK pie LPSR uz tiem sagatavotās atbildes, dokumenti par tiesu praksi (LPSR tautas tiesu un Augstākās Tiesas prakses apkopojumi laulības šķiršanas lietās), LPSR Kriminālkodeksa projekta apspriešanas dokumenti (1960. gadā).

Padomju Savienībā ģimenes attiecības un konfigurācijas un attiecīgos diskursus galvenokārt noteica valsts politika, iejaucoties gandrīz visos cilvēka dzīves aspektos. Laulības šķiršanas procedūras sarežģīšana no 1944. gada faktiski nozīmēja laulības uzspiešanu. Tā balstījās uz ideju par īpašo komunistisko morāli, kas paredz kārtīgu ģimenisku uzvedību. Centieni ilūziju par bezproblemātiskām, bezkonfliktu dzimšu attiecībām (1) padomju sabiedrībā uzspiest kā īstenību, kas pozitīvi raksturotu tieši padomju sabiedrību, kā arī panākt seksualitātes diskursīvu noklusējumu (2) bija raksturīgi ne tikai staļiniskajā, bet arī vēlākajos padomju periodos.

Padomju vara stimulēja situāciju, lai iedzīvotāji par konfliktiem, kas saistīti ar privāto dzīvi, informētu partijas pirmorganizāciju savās darba vietās. Sūdzības kļuva par varenu ieroci, lai iejauktos cilvēku privātajā dzīvē un ģimenes attiecībās. LK(b)P CK dokumenti liecina, ka tās tika sūtītas aprakstīto apgalvojumu pārbaudei VDK pie LPSR, lai tā pieņemtu lēmumus. Arhīva lietās ir gan sūdzības, gan nosūdzēto personu paskaidrojumi. Par seksualitātes izmantošanas efektivitāti argumentācijā var liecināt fakts, ka VKD pie LPSR MP pārstāvis, lai LPSR Kriminālkodeksa 1960.

gada projektā iekļautu normu, kas ļautu novērst reliģisko sektu dibināšanu, motivēja arī ar apgalvojumu, ka to darbība ir saistīta ar “dzimumizlaidību” un “bērnu pavešanu izvirtībā”.

‘Nepareiza’ seksuālā uzvedība tika izmantota savstarpējo (arī politisko) rēķinu kārtošanā un ziņošana par to bija efektīva citu diskreditēšanas metode, ko viens pret otru izmantoja arī paši represīvo struktūru darbinieki. Turklāt pēdējie šajās sūdzībās un iesniegumos detalizēti uzskaitīja savu ieguldījumu “politiskā bandītisma” apkarošanā, minot gadus, uzvārdus un vietas, kas šos dokumentus perspektīvā ļauj izmantot arī citu tēmu pētniecībā.

Ja cilvēks, kuram tika pārņemta ‘nepareiza’ seksuāla uzvedība, bija partijas biedrs vai kandidāts vai komjaunietis, viņa ‘problēma’ tika risināta partijas pirmorganizācijas līmenī, izskatot viņa personisko lietu. Tas nozīmēja, ka viņam lika paskaidrot savu uzvedību, lika nokārtot ģimenes attiecības – piemēram, samierināties un atgriezties ģimenē. Neregistrētas seksuālas attiecības (ja to mērķis nebija laulība) tika uzskatītas par morālu ‘pagrimumu’, kas tika nosodīts aizrādījumu, rājienu un tamlīdzīgu sodu veidā, līdz pat izslēgšanai no partijas. Šo gadījumu didaktika bija, ka partijas biedram ir jādzīvo oficiāli reģistrētā laulībā, kurā nedrīkst būt konflikts. Par “komunistiskās morāles” ignorēšanu tika sodīti arī partijas biedri, kuru dzīvesbiedriem komunistiskās partijas interpretācijā bija politiski apšaubāma pagātne – partijas organizācija pieprasīja, lai tās biedrs šķirtos, pretējā gadījumā izslēdza no partijas un atlaida no darba.

Tādējādi varas prakse attiecībā uz komunistiskās partijas biedriem, biedru kandidātiem, komjauniešiem, kā arī

tā sauktajiem ierindas jeb politiski neproblemātiskajiem iedzīvotājiem ir raksturojama kā laulības piespiedu saglabāšana, neskatoties uz laulāto nevēlēšanos to darīt. Otra iedzīvotāju grupa, pret kuru varas prakse atšķīrās, bija politiski problemātiskie iedzīvotāji (administratīvi izsūtītie un citi sodītie). Uz viņiem attiecinātā varas prakse raksturojama kā laulības piespiedu sarežģīšana ar mērķi panākt tās šķiršanu.

Analizētie dokumenti liecina, ka cilvēku savstarpējo attiecību ikdienas līmenī nepastāvēja nedz bezproblemātiskas dzimšu attiecības, nedz seksualitātes diskursīvs noklusējums.

SURVEILLANCE AND CONTROL OF PRIVATE LIFE IN THE
LATVIAN SSR USING REPRESSIVE MECHANISMS OF THE STATE

Dr. hist. Ineta Lipša

Expert of the Government Commission for KGB Research
Leading researcher of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia¹⁸

At the first phase of research, the relevant documents studied consisted of those from the Latvian National Archives in the form of both the complaints and applications of citizens to the Central Committee of the Latvian Communist (Bolshevik) Party and the Party Committee of Riga City. These documents were examined together with the responses prepared for them by the KGB, as well as the documents of the practice of the People's Courts of the Latvian SSR and the Supreme Court of LSSR on divorce along with the documents regarding the draft of the Criminal Code of the LSSR in 1960.

Family relations and configurations and the respective discourses in the Soviet Union were prescribed by the politics of the state intervening in almost all aspects of human life. The complicating of the divorce procedure from 1944 actually meant the imposing of marriage. This was grounded in the idea about the specific communist morals that anticipated neat familial behaviour. The efforts to impose the illusion about non-problematic, non-conflictual

¹⁸ Scientific supervisor Dr. hist. Kārlis Kangeris.

gender relations in Soviet society as the existent reality that positively described Soviet society exactly, as well as a willingness to provide the discursive concealing of sexuality were both characteristic not only during the Stalinist period, but also during the late Soviet periods.

Soviet power stimulated the population to inform the first level organizations of the party at their workplaces about the conflicts regarding the private life of their own or their colleagues. The complaints became a powerful tool to intervene in the private life and familial relations of people. Documents of the Central Committee of the Latvian Communist (Bolshevik) Party provide evidence that complaints were directed to the KGB to examine allegations and to make the decisions. The effectiveness of the use of matters concerning sexuality in the complaints could be illustrated by the fact that the KGB sought to include in the draft of Criminal Code of the LSSR in 1960 a paragraph to prevent the establishment of religious sects. It was argued by the statement that sectarian activities were connected with the 'sexual debauchery' and 'child seduction'.

'Improper' behaviour was used in the solving of mutual (also political) disagreements. The reporting on it was an effective method for the discrediting of the others and was used also by the employees of repressive state institutions who even thoroughly listed their contribution to the fighting of so-called 'political banditism' to show their own political purity. They named family names, places and timing. It allows to use these documents also in the research of other topics of the totalitarian past in the LSSR.

If a man who was accused of 'improper' sexual behaviour was a member of party or a candidate member or a member of Komsomol his/her 'problem' was discussed at the primary level of the party organization dealing with his personal file. It meant that he/she was asked to explain his/her behaviour and to arrange family relations, for example, to settle and return to family. Unregistered sexual relations (cohabitation) were viewed as a moral 'decay' that was condemned by the means of reprimands or other forms of punishment as far as exclusion from the party. The didactics of such cases was – the member of the party had to live in a registered marriage that had to evade from gender conflicts. The members of the party whose spouses had a politically questionable past from the point of party were also were punished for ignoring of communist morality. The organization of the party demanded divorce; the contrary was punished by the exclusion from the party and dismissal from the workplace.

Thus the practice of the authorities regarding the member of party, the membership candidate or the member of Komsomol, as well as the so-called rank and file or non-problematic inhabitants can be characterized as the forced maintenance of marriage, regardless of the spouses' unwillingness to do so. The second group of inhabitants was the politically problematic inhabitants (the deported persons and convicts). The practice of the authorities as it applied to them can be characterized as the forced complicating of marriage aiming at its dissolution.

Research of the documents gives evidence showing that there was neither unproblematic gender relations nor

the discursive concealing of sexuality at the everyday level of human relations in the Latvian SSR.

BĒGŠANA ZVEJNIEKU LAIVĀS NO LIEPĀJAS KOLHOZA
“BOĻŠEVIKS”(1952 – 1981). MOTĪVI, NORISE, VARAS
ĪSTENOTĀJU REAKCIJA

Dr. hist. Jānis Ķeruss

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes
komisijas loceklis

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta
vadošais viespētnieks

Referātā analizēti četri bēgšanas gadījumi no Liepājas
zvejnieku kolhoza “Boļševiks”. Visos šajos gadījumos tika

izmantotas komandas vai atsevišķu to locekļu pārņemtās kolhozam piederošās zvejas laivas. Trijos gadījumos bēgšana bija sekmīga, bet vienā – nesekmīga. Kopumā šajās bēgšanas epizodēs Zviedrijas krastu izdevās sasniegt 13 cilvēkiem, no kuriem viens drīz atgriezās Latvijā, viens bērns bēgot mira.

Vismazāk avotu ir par Andreja Tuklera vadītās laivas bēgšanu uz Zviedriju 1952. gada vasarā. Informācija trimdas presē ir pretrunīga. No vienas puses, bēgļi parādīti kā patrioti, kuri ilgi un rūpīgi gatavojušies akcijai, bet no otras – uzsvērta šīs akcijas spontanitāte un neorganizētība. Pētījumā mēģināts sīkāk noskaidrot šos bēgšanas apstākļus. Šī gadījuma pētniecība aktualizē jautājumu par bēgšanas politiskajiem motīviem.

Avotos labāk dokumentētas ir bēgšanas 1953. un 1957. gadā. Pirmo organizēja rūpnīcas "Tosmare" strādnieks Žanis Nicis ar kapteiņa Andreja Kaira palīdzību, bet otro – zvejnieks Stefans Skude. Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) krimināllietas liecina par izmeklēšanas iestāžu pūlēm saistīt bēgšanas motīvus ar bēgļu un to tuvāko radnieku biogrāfijām, atrast tajās "noziedzīgas" rīcības pierādījumus. Atsevišķos gadījumos šādi "noziegumi" biogrāfijās tika atrasti, bet citos – nē. Tāpat šajos dokumentos atrodama informācija par izmeklēšanas iestāžu represijām pret komandas locekļiem, kuri atgriezās Latvijā. Viņus apvainoja līdzzināšanā un bēgšanas atbalstīšanā.

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas biroja materiāli ļauj pētīt Latvijas PSR robežapsardzes un augstākās varas struktūras – Centrālās komitejas biroja –, reakciju uz zvejnieku bēgšanu. Reakcija bija ātra un

operatīva, bet sākotnēji balstīta uz kļūdainiem pieņēmumiem, stereotipizētām klišejām, kas bija balstītas padomju ideoloģijas nostādnēs. Analizējot biroja sēžu materiālus, var konstatēt bēgļu sociālo stāvokli, izteikt versijas par bēgšanas motīviem, identificēt robežapsardzes aģentus bēgļu vidū. Visai labi šī avotu grupa ļauj spriest par drošības iestāžu darbību tālākās bēgšanas novēršanā.

1981. gadā realizētais Aleksandra Borobikina bēgšanas mēģinājums ir īpašs, jo saskaņā ar VDK krimināllietas materiāliem politiskos motīvus tajā nevar saskatīt. Šis bija arī vienīgais neveiksmīgais bēgšanas mēģinājums no visiem pētījumā ietvertajiem gadījumiem. Tomēr šīs krimināllietas analīze ir noderīga, jo ļauj skatīt plašāk bēgšanas no Latvijas PSR fenomenu, tās cēloņus.

ESCAPING FROM THE FISHERMEN KOLKHOZ 'BOĻŠEVIKS' OF
LIEPAJA BY FISHING BOATS (1952 – 1981). MOTIVES,
PERFORMANCE, REACTION OF THE STATE INSTITUTIONS

Dr. hist. Jānis Ķeruss

Member of the Government Commission for KGB Research
Leading researcher of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia

This report analyzes four cases of escape from the fishermen's kolkhoz 'Boļševiks' of Liepāja. All cases examine the instances of fishing boats taken over by their crew or some of the members of the fisherman's kolkhoz. In three cases, these attempts were successful, but one proved unsuccessful. Altogether, the coast of Sweden was reached by 13 people, one of them returned soon after the escape and one child died during the escape.

Sources are the most scarce concerning the boat led by Andrejs Tuklers which escaped to Sweden during the summer of 1952. Information from the exile press is contradictory. On the one hand, refugees are demonstrated as the patriots that for a long time had prepared their escape, on the other hand, their action is presented as being spontaneous and non-organized. This research attempts to investigate the circumstances of these cases in detail.

The escapes of 1953 and 1957 are well documented. The first was organised by Žanis Nicis a worker in the factory 'Tosmare', with the help of Captain Andrejs Kaira. The second

was organized by the fisherman Stefans Skuds. The LSSR KGB criminal cases testify that investigators were trying to link the escaping motives with the biographies of those who escaped and their close relatives and, thus, to establish by this link evidence of the crime committed. In some cases, evidence of committed 'crimes' was established, with others, it was not. The documents also provide information on the repressions created by investigators with regard to members of the crew who had returned to Latvia. They were accused for being guilty of supporting escape.

The documents of the bureau of the Central Committee of the Communist Party of the LSSR enable analysis of the reaction of the KGB border troops in the LSSR and the highest officials of the bureau of the Central Committee of the Communist Party of the LSSR on the fishermen's escape. Reaction was fast and operative, but initially based on faulty assumptions, stereotypical *clichés* which derived from the notions of Soviet ideology. In analyzing the minutes of the bureau, it is possible to establish the social status of refugees. There are also versions on the motives of those who escaped. The minutes even provide information on the agents of border guards among refugees. These documents provide grounds for establishing the future activities of the security institutions in their attempts to prevent future escapes.

In 1981, the attempt to escape by Aleksandrs Borobikins is peculiar because according to the materials of the KGB within the criminal case, there was no political motive. This was the only case when the attempt to escape was unsuccessful. However, this case is important because

the analysis provides the possibility to study motives for escape on a broader scale.

DISKUSIJAS PAR LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS
MANTOJUMA PROBLĒMU PĒC LATVIJAS NEATKARĪBAS
ATJAUNOŠANAS

Dr. hist. Jānis Taurēns

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes
komisijas loceklis
Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta
vadošais viespētnieks

Divdesmit piecos gados kopš Latvijas neatkarības
atjaunošanas bijušas plašas diskusijas par padomju totalitāri
un autoritāri birokrātiskā režīma mantojumu un tā likteni

neatkarīgajā Latvijā. Viens no plašāk apspriestajiem jautājumiem bija Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) aģentūra un nepieciešamība lemt par tās publiskošanu. Jau kopš divdesmitā gadsimta deviņdesmito gadu sākuma turpinās debates par VDK lomu Latvijas politiskajā un intelektuālajā vidē. Īpaši sensitīvi uztverta VDK ietekme uz nacionālo atmodu un padomju inteliģenci. Doma par VDK lomu un padomju nomenklatūras lomu Latvijas atmodas kustībā vismaz šķietami mazina pašas Latvijas neatkarības atjaunošanas leģitimitāti. Bažas par VDK aģentūras klātbūtni vēl joprojām saindē atmosfēru Latvijas sabiedrībā.

Latvijas sabiedrībā vērojams periodisks intereses pieaugums par VDK aģentūru un līdz ar to VDK aģentu kartotēkas likteni. 1994. gada Saeimas “čēkas piecnieka” lieta radīja nepieciešamību pieņemt atbilstošu likumu un izraisīja plašu diskusiju. Otrs sabiedrības un politiķu intereses periods bija 8. Saeimas laiks, kad Saeima trīs reizes pieņēma likumus par VDK aģentūras kartotēkas publiskošanu, bet vienmēr sadūrās ar Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas veto, kuru atbalstīja prese un atbildīgās struktūras. Faktiski pati Saeima deva iespēju prezidentei izmantot veto tiesības.

Daļa autoru uzskata par nepieciešamu izvērtēt arī padomju nomenklatūras lomu, kuras atbildības pakāpi par padomju totalitāri un autoritāri birokrātiskā režīma darbību viņi uzskata par nozīmīgāku nekā VDK atbildību. Nomenklatūras ietekme neatkarīgajā Latvijā nav noliedzama, vairāki autori norāda, ka Latvijas Republikas elite ir tieša Latvijas PSR elites mantiniece. Nomenklatūras lustrāciju sarežģī apstākļi, ka daļai esot nopelni Latvijas neatkarības

atjaunošanā, kaut arī šo funkcionāru loma okupācijas periodā varēja būt visai odioza.

Ir nepieciešams norādīt arī uz to, ka pēc neatkarības atjaunošanas ir relatīvi maz pētīta VDK darbība, pat izmantojot brīvi pieejamos avotus. Tikai divdesmit pirmajā gadsimtā aizstāvēti divi promocijas darbi vēstures zinātnē. VDK darbība nav bijusi prioritāra, piemēram, Latvijas Vēsturnieku komisijas darbībā. VDK dokumentācijas nepieejamība turpina radīt mītus un traucē vēsturiskās realitātes reprezentācijai.

DISCUSSIONS ON THE PROBLEM OF THE HERITAGE OF THE
KGB SINCE THE RE-ESTABLISHMENT OF THE INDEPENDENCE
OF THE REPUBLIC OF LATVIA

Dr. hist. Jānis Taurēns

Member of the Government Commission for KGB Research
Leading researcher of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia

25 years since the restoration of the independence of the Republic of Latvia, there have been large discussions about the heritage of the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime and its fate within independent Latvia. One of the most topical issues discussed has been the agents of the KGB and the necessity to decide on its publishing. Since the early 1990s, there has been a never ending debate concerning the influence of the KGB on the Latvian political and intellectual environment. These perceived rather sensitively the influence of the KGB on the National Awakening and the Soviet 'intelligentsia'. The very idea that the KGB had a part to play during the Latvian National awakening seemingly reduces the legitimacy of re-established statehood. Anxiety about the presence of KGB agents still continues to poison the atmosphere within Latvian society. This effect is generated by the fear arising from the past presence of the agents of the KGB.

A recurrent growth in interest on the part of Latvian society has been observed towards the agents of the KGB and

accordingly about the fate of the card file of the agents of the KGB. In 1994, the case of 'the KGB five' (five deputies of the *Saeima* – the Parliament of the Republic of Latvia – were suspected to be the agents of the KGB) revealed a necessity to adopt a special law and also led to large-scale public discussions. The second wave of interest appeared during the 8th *Saeima* when, on three occasions, the parliament passed law on the publishing of the card file of the agents of the KGB, but each time the law was met with the presidential veto exercised by Vaira Vīķe-Freiberga. This was met with great support from the press and the executive responsible for the documents of the KGB. In fact, the *Saeima* itself created the possibility for the President to exercise her veto power.

Some authors insist on the necessity to also evaluate the role of the Soviet nomenclature. They suggest that the decree of responsibility for the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime is even greater than that of the KGB. It is impossible to deny the influence of the nomenclature in the independent Latvia, several historians suggest that the elite of the Republic of Latvia is a direct successor of the elite of the Latvian SSR. The lustration of the Soviet nomenclature is problematic because part of it is said to hold some historical merit concerning the restoration of the independence of the Republic of Latvia. However, their deeds during the Soviet occupation could nevertheless be characterized as being odious.

Since independence has been regained, the KGB has been little studied in Latvia, this despite the fact that there is a great number of publicly accessible documents on the KGB. Even in the twenty-first century, there have only been a small

number of doctoral dissertations analyzing issues related to the KGB. Two of them have been in history. Researching the activities of the KGB has not been a priority for a long time even within the Commission of the Latvian Historians, the patron of which is the President of the Republic of Latvia. Secrecy with regard to part of the KGB documents such as the card file of the agents of the KGB creates myths and interferes with the representation of historical reality.

SADARBĪBAS FAKTA AR LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS
KOMITEJU KONSTATĒŠANAS TIESISKIE UN PROCESUĀLIE
ASPEKTI

M. iur. Juris Stukāns

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija
piesaistītais eksperts, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures
institūta zinātniskais asistents
Zinātniskā darba vadītāja Dr. iur. Kristīne Jarinovska

Likums "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" nosaka, ka personas sadarbības ar Latvijas PSR Valsts drošības komiteju (turpmāk – VDK) fakta esību vai neesību konstatē ar rajona (pilsētas) tiesas spriedumu, kura rezolutīvo daļu publicē oficiālajā laikrakstā, ja sadarbības fakts ir konstatēts. Saskaņā ar rajona (pilsētas) tiesu sniegto statistiku kopš likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" spēkā stāšanās dienas, proti, kopš 1994. gada 3. jūnija pirmajā instancē izskatītas 298 lietas par sadarbības ar VDK fakta konstatēšanu.

Tiesas, izvērtējot materiālus par to, kādā veidā Latvijas institūcijas pārņēma VDK dokumentus, un konstatējot, ka katra ar dokumentu un materiālu virzību saistīta darbība dokumentēta, ka bijusi noteikta apsardzes kārtība un režīms, atzina, ka bija izslēgta iespēja veikt ar šiem dokumentiem un materiāliem jebkādas manipulācijas, apmaiņu vai viltošanu. Tomēr gandrīz visos gadījumos, izskatot pārbaudes lietas, tiesas, veicot prokurora un pārbaudāmās personas iesniegto pierādījumu pārbaudi un novērtēšanu, konstatēja faktu, ka pārbaudāmā persona nav apzināti slepeni sadarbojusies ar VDK.

Tiesas galvenokārt konstatēja, ka nav iegūti pierādījumi, kas neapšaubāmi apstiprinātu apstākļus par pārbaudāmās personas apzinātas sadarbības ar VDK faktu, jo visos gadījumos pārbaudes lietas pārsvarā saturēja tikai uzskaites dokumentus (alfabētiskās un uzskaites kartītes F-3)

un aģentu personas un darba lietu reģistrācijas žurnālā veiktā ieraksta par aģenta reģistrāciju kopiju. Tiesas atzina, ka VDK oriģinālie uzskaites dokumenti ir autentiski, tomēr uzskaites dokumentu autentiskums saistībā ar to, ka nesatur pārbaudāmās personas parakstu, nedod pamatu atzinumam par personas apzinātas slepenas sadarbības ar VDK faktu. Daudzos gadījumos ir konstatēts, ka nebija iespējams noprotināt VDK darbiniekus, kuri bija aizpildījuši vai parakstījuši uzskaites dokumentus, jo viņi ir miruši vai viņu dzīvesvietas nav zināmas. Gadījumos, kad bija iespējams noprotināt bijušos VDK darbiniekus, tiesas atzina, ka liecības nesatur ziņas par faktiem, kas dod pamatu atzīt pārbaudāmās personas apzinātu slepenu sadarbības faktu ar VDK, jo pārbaudāmā persona netika atpazīta vai liecinieks nespēja atcerēties sadarbības faktu vai sniegto ziņu saturu. Izskatot pārbaudes lietas, tiesas konstatēja, ka aģentu personas un darba lietas ir izvestas no Latvijas valsts, kas liedza iespēju iegūt pierādījumus pārbaudāmās personas sadarbības fakta izvērtēšanai.

Novērtējot sadarbības ar VDK fakta pārbaudes un konstatēšanas pastāvošo sistēmu un iespējas iegūt un pārbaudīt pierādījumus, ir pamats atzīt, ka sadarbības ar VDK fakta esības vai neesības konstatēšana nav pilnīga un objektīva. Ir pamats apsvērt nepieciešamību pilnveidot likumā "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" paredzēto sadarbības ar VDK fakta konstatēšanas kārtību, ja netiek atrisināts jautājums par piekļuvi VDK dokumentiem, kas izvesti no Latvijas. Tāpat nepieciešams novērtēt iespēju likumā noteikt prezumpciju

par sadarbības fakta esību vai neesību, ievērojot to, vai un kādā apmērā pieejami dokumenti par konkrēto pārbaudāmo personu Totalitārisma seku dokumentēšanas centrā.

LEGAL AND PROCEDURAL ASPECTS ESTABLISHING THE FACT
OF COLLABORATION WITH THE KGB

M. iur. Juris Stukāns

Expert of the Government Commission for KGB Research
Scientific assistant of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia
Scientific advisor Dr. iur. Kristīne Jarinovska

The Law 'On maintenance, use of documents of the former Committee for State Security and establishing the fact of collaboration of a person with the KGB' (hereinafter – the Law on the KGB Documents) determines that fact of collaboration of a person with the KGB is established by the judgment of the district (city) court. If the fact of collaboration is established, then the operative part of the judgment is published within the official journal. According to the statistics of the district (city) courts since the date when the Law on the KGB Documents had come into force, i.e. since 3 June 1994 the first instance had examined 298 cases on determining the fact of collaboration of a person with the KGB.

By assessing the materials on how the authorities of the independent Republic of Latvia took over the documents of the KGB and though establishing that all activities related to the movement of the documents and materials were documented and that the necessary security procedures were ensured, the courts had ascertained that everything has

been done in order to guarantee that the documents and materials had been secured from manipulation, exchange or counterfeiting. However, in most instances, the courts by examining submitted evidence by the public prosecutor and persons under scrutiny, found that the scrutinized person has not collaborated knowingly and secretly with the KGB.

The courts mostly found that there was no evidence that would undoubtedly confirm the collaboration of a person with the KGB because all cases mostly contained only registration documents (alphabetical and inventory cards F-3) and a copy of the record in the journal of enumeration of agents personal and work records. The courts recognized that the original records of the KGB are authentic but the authenticity of the records, due to the fact that they do not contain the signature of the person under scrutiny, cannot serve as a basis for concluding on the deliberate and secret collaboration of a person with the KGB. In many cases, it has been established that it was not possible to interrogate the employees of the KGB who had completed or signed the documents because they were dead or their place of residence was not known. In cases where it was possible to interrogate the employees of the KGB, the courts found that their testimony do not provide any additional facts which would give a basis for concluding on the deliberate and secret collaboration of a person with the KGB, because the scrutinized person had not been recognized by witnesses or witnesses were unable to remember the fact of collaboration or any other worthy information. Examining the cases, the courts established that the documents on agents that have been removed from Latvia made it impossible to obtain the

necessary evidence to evaluate with certainty the fact of collaboration.

Evaluation of the existing system for establishing the fact of collaboration with the KGB leads to a reasonable conclusion that the system is incomplete and biased. If the KGB documents removed from Latvia will not be made accessible, then the system has to be adjusted and improved to meet these realities. Moreover, it is necessary to evaluate the possibility to set a legal presumption of the fact of collaboration or non-collaboration with the KGB on the basis of whether and what amount of documents are available in the Totalitarian Consequences Documentation Centre.

PADOMJU TOTALITĀRI UN AUTORITĀRI BIROKRĀTISKĀ
REŽĪMA SEKU JURIDISKĀ NOVĒRTĒJUMA TRŪKUMI

Dr. iur. Kristīne Jarinovska

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas
priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos
Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta
vadošā viespētniece

Latvijas Republikas valsts varas īstenotāju rīcībā
padomju totalitāri un autoritāri birokrātiskā režīma seku
novērtēšanā un novēršanā konstatējams izlēmības trūkums,

formālisms un pat paviršība. Regulāra Saeimas rosināta sapurināšanās no ieslīgšanas aizmirstībā, liekot lietā “vispolitiskāko dokumentu”¹⁹, proti, likumu “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” (turpmāk – VDK dokumentu likums)²⁰, teju kļuvusi par konstitucionālu tradīciju.

Šādas sapurināšanās pamatā ir tautas priekšstāvju patiesa neizpratne par iemesliem, kādēļ VDK dokumentu likuma piemērošana izrādījusies neefektīva. Iepazīstoties ar tiesu praksi lietās par sadarbības fakta konstatēšanu, jākonstatē gan likumdevēja, gan arī tiesu varas kļūdas, kas nodrošināja VDK dokumentu likumam “vispolitiskākā likuma” statusu.

VDK dokumentu likuma pieņemšanas laiks raksturīgs ar to, ka izpratne par Latvijas Republikas tiesisko sistēmu un laikmetīgām prasībām tās pilnveidei bijusi vāja ne tikai tautas priekšstāvjiem, bet arī “juristu kalvei” – Latvijas Universitātei. Latvijas Republika izvēlējās nesekot Vācijas Federatīvās Republikas piemēram, pieprasot akadēmiskai videi veikt lojalitātes Satversmei novērtējumu. Atsevišķa procesa radīšana ar kriminālprocesa elementiem sadarbības fakta ar VDK konstatēšanai atzīstama par kļūdu. Daudz piemērotāks,

¹⁹ Šādi Egils Levits apzīmēja likumprojektu “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” tā apspriešanās 1994. gada 24. februāra Saeimas plenārsēdē.

²⁰ Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65 (196), 1994. 2. jūnijs.

bet tobrīd neiepažīts, būtu bijis administratīvais process. Savukārt tiesu prakse²¹ rāda, ka process, tāpat kā VDK dokumentu likuma jēdzieni, nav saprasts.

Kļūdainas interpretācijas rezultātā tiesa pievēršas tikai apzinātas sadarbības konstatēšanai gluži kā noziedzīgā nodarījuma kvalifikācijai, vismazākās šaubas pēc būtības, “saprātīgas šaubas” pēc tiesas ieskatiem interpretējot par labu personai, kas pieprasījusi atzīt savas sadarbības fakta neesību. Tiesu prakse rāda ka tiek ignorēta jēdzieniskā atšķirība starp VDK darbinieku un informatoru, nepamatoti attiecinot uz VDK ārstata darbiniekiem informatora definējošās pazīmes, meklējot tiem atbilstošus pierādījumus un rezultātā nonākot pie kļūdainiem secinājumiem. Tikai definējot informatoru VDK dokumentu likuma 3. panta otrajā daļā, prasīta apzinātas sadarbības konstatēšana, savukārt VDK darbiniekam – štata un ārstata – sadarbība atbilstoši likuma 3. panta pirmajai daļai konstatējama ar formālas piekrišanas esību kļūt par VDK darbinieku. Tiesa lietās, kur pietiktu ar piekrišanas kļūt par VDK darbinieku konstatēšanu, meklē ziņojumus un mēģina pierādīt šo ziņojumu saistību ar skaidru un nepārprotamu VDK uzdevuma izpildi. Tiesu prakse nenoliedz, ka VDK dokumenti ir īsti. Tiesa šaubās, un šo šaubu ir daudz, jo gan persona, kas apstrīd sadarbības faktu, gan arī liecinieki noliedz visu vai izrāda nožēlojamu atmiņas zudumu. Jājautā, kāpēc, piemērojot Kriminālprocesa likuma 19. panta trešo daļu, netiek piemērots, piemēram, 125. panta pirmās daļas 5. punkts, kas uzskata par legāli prezumējamu faktu,

²¹ Kopā par sadarbības fakta konstatēšanu ir 298 lietas. Atbilstoši Jura Stukāna apkopotajai statistikai.

“ka persona zina vai tai vajadzēja zināt savus profesionālos un amata pienākumus”²².

Tā vietā, lai likumdevējs pilnveidotu procesu, bet “juristu kalve” norādītu uz kļūdām tiesu praksē un nāktu klajā ar priekšlikumiem, pirmais risina jautājumu par VDK dokumentu īstumu, ko tiesu prakse faktiski atzinusi par vispārzināmu faktu, bet otrie rosina “lustrācijas procesu”, kura mērķis ir faktiski izmantot personas neinformētību par iedibinātu tiesu praksi, kas visas šaubas interpretē par labu personai, kas visu noliedz un neko neatceras.

2014. gada 19. jūnijā Saeima lēma par Satversmes papildināšanu ar ievadu, kur ietvertas valstiskās virsvērtības, arī valsts īstenotāju pienākums rīkoties, lai nosodītu padomju totalitāri un autoritāri birokrātisko režīmu un tā noziegumus, kā arī nodrošināt gandarījumu “svešo varu upuriem”, cieņpilnā veidā tos pieminot un apzinoties tiem nodarīto pārestību. Tikmēr, kamēr nav veikta visu VDK dokumentu apzināšana, to satura izpēte un rasti secinājumi, kā arī nav atklāti dokumenti, nav iedomājama Satversmes ievadā ietverto pienākumu izpilde.

²² Krimināllikums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 74 (3232), 2005. 11. maijs.

LEGAL DEFICIENCIES IN EVALUATING THE SOVIET
TOTALITARIAN AND BUREAUCRATIC AUTHORITARIAN REGIME

Dr. iur. Kristīne Jarinovska

Vice-Head of the Government Commission for KGB
Research
Leading researcher of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia

The official authorities of the Republic of Latvia in evaluating and eliminating the consequences of the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime demonstrate a lack of decisiveness, formalisms and even carelessness. It has become a constitutional tradition to the *Saeima* (the Parliament of the Republic of Latvia) to regularly encourage the shaking off of an oblivion, using 'the most political document'²³, i.e. the law 'On maintenance, use of documents of the former Committee for State Security and establishing the fact of collaboration of a person with the KGB' (hereinafter – Law on the KGB Documents)²⁴.

²³ Such it was firstly called by the Minister of Justice at that time, Egils Levits, when discussing the draft law, 'On maintenance, use of documents of the former Committee for State Security and establishing the fact of collaboration of a person with the KGB' at the plenary session of the *Saeima* on 24 February 1994 .

²⁴ Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu: law, *Latvijas Vēstnesis*, No. 65 (196), 2 June 1994.

Regular initiative to shake off oblivion derives mainly from the lack of understanding of the deputies on the causes for ineffectiveness of the Law on the KGB documents. The court practice in cases on establishing the fact of collaborations of a person with the KGB shows errors of both the legislator and the court. This ensures 'the most political law' status for the Law on the KGB Documents.

The time of adoption of the Law on the KGB documents has been characterized as the time when the understanding of legislator's and 'lawyers' forge' – the University of Latvia – on the matters of the legal system and contemporary requirements for its perfection was weak. The Republic of Latvia had chosen not to follow the example of the German Federal Republic in demanding the academic society to evaluate the loyalty of its members to the *Satversme* (the Constitution of the Republic of Latvia). Creation of a separate procedure with the elements of criminal procedure on establishing the fact of collaboration of a person with the KGB was a mistake. Most appropriate, but at that poorly understood by the official authorities, would have been an administrative procedure. Moreover, the court practice²⁵ illustrates that the lack of understanding applied both to the procedure and to the legal concepts of the Law on the KGB documents.

As a cause of an erroneous interpretation, the court addresses only a question of deliberate collaboration in the same way as it would qualify a crime, thus, interpreting the

²⁵ Altogether the cases on establishing the fact of collaboration of a person with the KGB are 298. In accordance with the statistic information summarized by Juris Stukāns.

slightest doubt in fact or 'reasonable doubt' as defined by the court in favour of a person who demanded to recognize the absence of the fact on collaboration. The court practice illustrates that the court ignores the conceptual difference between the employee of the KGB and the informant, unduly extending the defining features of the informant to the freelance employee of the KGB, searching for respective evidences and, as a result, coming to wrong conclusions. Only in respect of informants does Article 3 para. 2 of the Law on the KGB Documents demand establishing deliberate collaboration, in respect of the employee of the KGB – staff and freelance. Whereas, Article 3 para. 1 of the Law demands establishing formal consent to become an employee of the KGB. The court in cases where it would be enough to establish that a person gave consent to become an employee of the KGB searches for reports and attempts to prove the link between those reports and clear and unambiguous fulfilment of the tasks of the KGB. The court practice does not deny the authenticity of the KGB documents. The court doubts, and it has a lot of doubts, because both persons who challenge the fact of collaboration, as well as the witnesses deny everything or demonstrate miserable memory loss. There is no clear answer to why the court finds it possible to apply Article 19 para. 3 of the Criminal Procedure Law, but it does not apply, for example, to Article 125 para. 1 (5) which declares legal presumption of the fact that 'a person knows

or they have to know their professional and post obligations'.²⁶

Instead of perfecting the procedure by means of legislation or by means of academic discussion within 'the lawyers' forge' on errors of court practice and possible solutions, the legislator discusses the authenticity of the KGB documents, the question that is treated by the court as being the generally known fact, but the lawyers proposes 'lustration procedure' whose aim, in fact, is to use ignorance of persons on the established court practice, with all doubts interpreted in favour of a person who denies collaboration with the KGB and does not remember anything.

On 19 June 2014 the *Saeima* decided to add the *Satversme* with the introduction which includes the highest values of statehood, including an obligation of the state authority to condemn the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime and its crimes, ensure satisfaction for 'the victims of retaliations by invaders' forces' respectfully to commemorate and understand the wrongfulness of the pain inflicted to the victims. As long as all of the KGB documents will not be acknowledged, their content will not be research and the conclusions of the research as well as the documents will not be made accessible to the public. Hence, there is no real possibility to fulfil the tasks set in the introduction of the *Satversme*.

²⁶ "(..) ka persona zina vai tai vajadzēja zināt savus profesionālos un amata pienākumus," Krimināllikums: law, *Latvijas Vēstnesis*, No. 74 (3232), 11 May 2005.

LATVJU NACIONĀLĀS JAUNATNES APVIENĪBAS (LNJA) VALKAS
GRUPA (1945). ATMIŅU MANTOJUMS

M. iur., M. philol. Kristīne Rotbaha

Latvijas Universitātes Fonda Latvijas PSR Valsts drošības
komitejas zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Latvijas Universitātes doktorante
Zinātniskā darba vadītāji
Dr. hist. Jānis Ķeruss un Dr. iur. Elīna Grigore-Bāra

Latvijas Republikas Satversmes preambulā nostiprināts pienākums “pieminēt svešo varu upurus” un nosodīt padomju totalitāro un autoritāri birokrātisko režīmu un tā noziegumus. Šogad aprit septiņdesmit gadu kopš šī režīma ietvaros divpadsmit Valkas jauniešiem atņēma jaunību, dzimteni un brīvību, ģimnāzistei Dzintrai Purviņš – arī dzīvību. Par notikumiem, kas iesākās 1945. gada rudenī Valkā, saglabājušies arhīva dokumenti un muzeju eksponāti, taču vislabākās liecības ir snieguši paši notikumu laikabiedri – represiju upuri un viņu mantinieki. Dzīvesstāstu intervijas palīdzējušas atgriezties laikā, palīdzot rekonstruēt tā laika traģiskos notikumus.

Viņi visi bija 14 līdz 17 gadus jauni Valkas pilsētas vidusskolas skolēni – patriotiski audzināti, nacionāli noskaņoti, aktīvi. Jaunieši nespēja samierināties ar atkārtotu Latvijas okupāciju, kas Valku sasniedza 1944. gada 19. septembrī. Viņus vienoja ne vien skolas gaitas, bet arī dalība Latvju nacionālās jaunatnes apvienībā (LNJA).

LNJA Valkas grupu 1945. gada septembra beigās, oktobra sākumā organizēja Latvijas Universitātes studente Lūcija Pence, kura tobrīd strādāja par skolotāju Valkas pilsētas vidusskolā. Grupā mēneša laikā iestājās Alfons Meiris, Judīte Vēvere, Vidārs Andersons, Ausma Poga, Modris Rudītis, Dzintra Purviņš, Olga Rosicka, Vizbulīte Radziņa, Elza Kagaine, Ilgvars Broks, Lilīta Plotniece un Gaida Labsvīra. Grupai bija izstrādāti statūti, iekārtas un dalības noteikumi, kā arī skaidri sadalīti pienākumi.

Ar 1946. gada 15. marta Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta kara tribunāla spriedumu visi jaunieši, kā arī viņu skolotāja tika notiesāti ar brīvības atņemšanu un mantas

konfiskāciju. Vēlāk visus nosūtīja uz dažādām Sibīrijas un Tālo ziemeļu labošanas darbu nometnēm vai nepilngadīgo pastiprināta režīma kolonijām. Viena no tik bargi sodāmām “noziedzīgām darbībām” bija sarkanbaltsarkanā karoga izkāŗšana Valkā 1945. gada 18. novembra priekŗvakarā.

Spriedumā minētas vēl piecas personas, no kurām četras attaisnotas sakarā ar pierādījumu trūkumu. Intervijā viens no represētajiem valcēnieŗiem Alfons Meiris saka: “Tās nebija mūsu grupā, nevaru jau apgalvot, bet tā runāja, ka bija iesūtītas”.²⁷

Minētā gadījuma kā nevardarbīgās pretoŗanās kustības parauga izpētē īpaŗa uzmanība veltīta atmiņu stāstījumiem, jo tiem, neesot fiksētiem, ir īsāks mūŗš nekā dokumentiem.

²⁷ Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930) Valkā 2012. gada 11. jūlijā.

THE VALKA GROUP OF THE LATVIAN NATIONAL YOUTH
ASSOCIATION'S (LNJA) (1945). MEMORY HERITAGE

M. iur., M. philol. Kristīne Rotbaha

Stipendiary of the scholarship for the KGB research of the
University of Latvia Foundation

Doctoral student of the University of Latvia
Scientific supervisors

Dr. philol. Jānis Ķeruss and Dr. iur. Elīna Grigore-Bāra

The preamble of the *Satversme* (the Constitution of the Republic of Latvia) provides the duty to commemorate the victims of retaliations by invaders' forces and to condemn the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime and its crimes. This year marks seventy years since this regime robbed twelve young people from Valka (Latvia) of their youth, freedom and homeland. These included Dzintra Purviņš who lost her life. Archives and museum exhibits provide documented information regarding this event in the autumn of 1945, however, the best information has been provided by the contemporaries to this event, the victims and their descendants. Life story interviews help to go back in time and reconstruct the tragic events of that era.

The above-mentioned young people were all between 14 and 17 years old. All of them were pupils at the Valka City High School and taught to be patriots, nationalists and activists. They could not come to terms with the re-occupation Latvia, which had reached Valka on 19 September

1944. The young people were close to one another not only because of their school life, but also because of their participation in the Latvian National Youth Association (LNJA).

The Valka group of the LNJA had been organized during late September, early October of 1945 by Lūcija Pence. She was a student at the University of Latvia and worked as a teacher at the Valka City High School. Within a month, Alfons Meiris, Judīte Vēvere, Vidārs Andersons, Ausma Poga, Modris Rudītis, Dzintra Purviņš, Olga Rosicka, Vizbulīte Radziņa, Elza Kagaine, Ilgvars Broks, Lilita Plotniece and Gaida Labsvīra had become members of the group. The group had adopted statutes, rules for participation and internal order, clearly defining duties and obligations. According to the verdict of 15 March 1946 of the war tribunal by the People's Commissariat for Internal Affairs of the Latvian SSR, all youngsters and their teacher were sentenced to imprisonment and confiscation of property. Later, all had been deported to labour camps or colonies of the reinforced regimen in Siberia and the Russian Far North. One of the 'crimes' they had been accused was related to displaying of the national flag of the Republic of Latvia on the eve of 18 November 1945 in Valka.

The verdict mentions another five persons four of whom were exonerated from accusations for a lack of evidence. Alfons Meiris, one of the repressed youngsters,

insisted in the interview: 'They weren't in our group, I cannot assert but it is said they had been sent in.'²⁸

Special attention within the research towards the mentioned case as an example of nonviolent resistance was paid to acknowledgment their memories because, if these are not recorded, they will have lesser life within the documents.

²⁸ The interview of Kristīne Rotbaha with Alfons Meiris (1930) in Valka on 12 July 2012.

“ZILAIS BRĪNUMS” LIEPĀJĀ. VĒL VIENA PSRS OKUPĀCIJAS
NOZIEGUMU PRET *IUS COGENS* NORMĀM VIETA

M. iur. Linards Muciņš

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas
piesaistītais eksperts
Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta
zinātniskais asistents

Ziņojuma mērķis atklāt Latvijā, Liepājas pilsētā,
Republikas un Toma ielas krustojumā atrodošās ēkas, tautā
sauktas par “Zilo brīnumu”, būvniecības, nosaukuma rašanās,

bet, galvenokārt, tur 1941. gada jūnijā PSRS okupācijas varas veikto noziegumu pret *ius cogens* vēsturi un tajā cietušās un par to atbildīgās personas.

Sabiedriskā doma šo vietu saista ar LPSR Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) noziegumiem. Sākoties PSRS okupācijai 1940. gadā, minētajā ēkā, kas bija parasta daudzdzīvokļu ēka, iekārtojās Latvijas PSR Iekšlietu Tautas komisariāta (turpmāk – NKVD) Liepājas nodaļa, bet pagrabus pielāgoja arestēto uzturēšanās vajadzībām. 1941. gadā NKVD sadalīja divās daļās – NKVD un Valsts drošības Tautas komisariātā (turpmāk – NKGB). Ar NKGB Liepājas nodaļas vārdu saistīta šajā pašā krustojumā pāri pa diagonāli esošā ēka.

Plašākai sabiedrībai šī nama pagraba durvis atvērās 1941. gada 29. jūnijā. Pieci cilvēki pa tām iznāca kā dzīvi “asinsdzīru” liecinieki. Astonņpadsmīt nošauto cilvēku personību noskaidrošanā piedalījās liels skaits liepājnietu. Kāds skats pavērās viņu acīm, redzams fotogrāfijās, kuras ievietotas grāmatā “Baigais gads”, bet oriģināli redzami pilsētas muzeja Liepāja okupācijas režīmos ekspozīcijā.

Ziņojuma autors “Zilajā brīnumā” pastrādāto noziegumu pētniecību veic kopš 1988. gada. Kaut arī laikā, kad uzsākta pētniecība, bija identificēta lielākā daļa tur noslepkavoto personu identitāte, tomēr līdz Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanai, VDK likvidēšanai un PSRS okupācijas armijas izvešanai, daudzi jautājumi palika nezināmi. Sarežģījumus radīja dzīvi palikušo personu identitātes noskaidrošana, sevišķi personai, kas bija palikusi dzīva līdz neatkarības atjaunošanai un varēja sniegt tiešas un dokumentētas liecības, ko, cita starpā, ar šī ziņojuma autora

palīdzību dokumentēja Rīgas kinostudijas kinofilmā. Līdzīgi kā ar Katiņas slaktiņu, PSRS okupācijas vara, Otrajam pasaules karam beidzoties, mēģināja izplatīt mītu, ka slepkavību veikušas nacionālsociālistiskās Vācijas karaspēka daļas.

Turpinot darbu pie jautājuma izpētes, ziņojuma autors konstatēja, ka arhīvos pieejamā informācija ļauj lielākajai daļas noslepkavoto personu konstatēt noslepkavošanas juridisko faktu, kā arī atrast un fiksēt viņu apbedījumu vietas.

Tajā pašā laikā jāsecina, ka, neskatoties uz notikuma fiksēšanu krimināllietu materiālos, minētais notikums nav pienācīgi novērtēts (PSRS NKVD pavēļu par ieslodzīto personu iznīcināšanu dublēšana LPSR NKVD orgānos), nedz noslepkavotie ir iekļauti publicētajos Latvijā represēto personu sarakstos.

Ziņojuma sakarā veiktās pētniecības rezultātā secināts sekojošais.

Liepājas “Zilajā brīnumā” atradās PSRS okupācijas varas terora iestādes. Neatkarīgi no tā, vai tās konkrētajā brīdī ietilpa apvienotajā NKVD, nošķirtajā NKGB vai nošķirtās NKVD sastāvā, tās okupētajā teritorijā slepkavojot cilvēkus, īstenoja teroru un veica vissmagākos noziegumus, līdz ar to pārkāpjot *ius cogens* normas. Ziņojuma autora ieskatā ir pamats spriest par to, lai atzītu minēto rīcību par genocīdu.

Represijas ir nesaraujami saistītas ar okupāciju, jo tās ir ne tikai okupācijas mērķis, bet arī tās galvenais saturs un pazīme. Terors bija PSRS ideoloģijas īstenošanas metožu pamatā.

Nav nekāda pamata apgalvojumiem, ka civiliedzīvotāju slepkavības “Zilajā brīnumā” veica

nacionālsociālistiskās Vācijas karavīri. Pierādījumi liecina, ka šo noziegumu, pakļaujoties vienotam plānam un pavēlēm visā PSRS teritorijā gan NKVD, gan NKGB ieslodzījuma vietās, veica PSRS okupācijas varas izveidotās terora iestādes, neskatoties uz to formālo nosaukumu.

Izņemot LPSR NKVD tautas komisāru Alfonu Noviku, citiem šī genocīda izpildītājiem nav celta apsūdzība par Liepājas “Zilajā brīnumā” veiktajām slepkavībām.

Latvijas vēstures pētījumi nav pietiekami veikti, lai noskaidrotu PSRS okupācijas terora rezultātā bojā gājušo personu bojāejas apstākļus, personības, apbedījuma vietas un slepkavas. Atšķirībā no represētām personām, par kurām saglabājušās ziņas VDK krimināllietās un administratīvajās izsūtīšanas lietās, šīs personas netiek pienācīgi apzinātas, uzskaitītas un iekļautas PSRS okupācijas varas veiktajā terora statistikā.

‘THE BLUE WANDER’ IN LIEPĀJA. ANOTHER PLACE OF CRIMES
AGAINST *IUS COGENS* NORMS COMMITTED BY THE USSR
DURING THE OCCUPATION

M. iur. Linards Muciņš

Expert of the Government Commission for KGB Research
Scientific assistant of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia

The task of this report is to discover the history of the house popularly called ‘the Blue wonder’ located on the intersection of the streets Republikas and Toma, in Liepāja, Latvia. In particular, this report aims to discover the history of this building, the origin of its name, but, most importantly, the crimes committed by the occupation power of the USSR against *ius cogens* in June 1941 as well as the names of the victims and those responsible for the crimes committed against those in this house.

This place has been associated with KGB crimes by public opinion. At the beginning of the occupation by the USSR this house was previously an ordinary apartment building, thereafter the People's Commissariat for Internal Affairs of the LSSR (hereinafter – NKVD) division of Liepāja had later settled. However, the cellars of the house were adapted for serving as a place of arrest. In the 1941, the NKVD was divided into two parts – the NKVD and the People's Commissariat for State Security (hereinafter – NKGB). In fact,

the house diagonally across the same intersection relates to the NKGB division of Liepaja.

The doors of the cellars of the house had been open to the public on 29 June 1941. Five people came through them as the living witnesses of 'the blood feast'. A large number of those living in Liepaja came to identify 18 persons who had been shot. The view that had appeared before their eyes can be seen in the photos included in the book 'Baigais gads' ['The Ghastly Year' i.e. the first occupation by the USSR 1940 – 1941]. The originals of photos are included in the exhibition – called Liepaja during the occupation regimes – of the city museum

The author of the report began his research on the crimes committed in 'Blue wonder' in 1988. Although at the time, when this research had been started, it was possible to identify almost all persons who had been murdered in 'the Blue wonder', however, many issues remained unresolved until the restoration of the independence of the Republic of Latvia, the liquidation of the KGB and the withdrawal of the occupying army had taken place. The most difficult task was to establish the identities of the survivors, especially the identity of a person who had remained alive until the restoration of independence and who were, thus, able to provide direct and documented evidence. With the assistance of the author of this report, the evidence was documented by the Riga Film Studio. Similarly as with the Katyn massacre the USSR after the end of the World War II, the USSR tried to spread the myth that the murders in 'the Blue wonder' were committed by the troops of Nazi Germany.

Continuing research on the abovementioned issue, the author of this report came across the archival documents that provide grounds for establishing the legal fact that the assassination took place with regard to most of the persons which were killed in 'the Blue wonder'. The documents also allow the location and recording of their place of burial.

However, in spite of the occurrence of the facts within the materials of the criminal cases, the massacre had not been adequately evaluated. Although, it appears that the USSR NKVD commands demanding the slaughtering of the prisoners were copied by the LSSR NKVD. Moreover, the victims of the massacre in Liepāja had not been included in the published lists of the repressed in Latvia.

As a result of the research for preparing this report, it has been concluded that the occupation power of the USSR had placed the terror authorities in 'the Blue wonder' of Liepāja. Disrespecting whether these authorities at that particular moment were the NKVD, detached the NKGB or the NKVD after reorganization, they were slaughtering people in the occupied territory, they realized a terror regime and committed the gravest crimes, thus, violating the norms of *ius cogens*.

Repressions are inextricably linked to occupation because they are the goal of occupation, but they are also its main content and characteristic. The terror was a basis of the ideology of the USSR.

There is no basis for allegations that the slaughter of civilians in 'the Blue wonder' had been committed by the soldiers of Nazi Germany. The evidence show that these crimes were committed by the terror authorities organized

by the occupation powers of the USSR following a single plan and orders throughout the territory of the USSR in places of detention and imprisonment of both – NKGB and NKVD. It is rather unimportant what the formal title of the terror authority was.

Except for Alfons Noviks, the people's commissar of the NKVD, others responsible for this genocide have not been prosecuted for the massacre in 'the Blue wander' of Liepāja.

Latvian history studies insufficiently deal with issues related to victims of the terror carried through the whole occupation of the Republic of Latvia by the USSR. In particular, circumstances of death, the personalities of victims, their burial places and those responsible for their death. Unlike the repressed persons on whom there has remained information in the KGB criminal cases or administrative deportation cases, these persons are not sufficiently identified, listed and included in the statistics of the terror carried out by the USSR throughout the occupation.

RELIGIJAS KONTROLE LATVIJAS PSR. MAZO KRISTĪGO
KONFESIJU PIEMĒRS (1956 – 1959)

Madara Brūnava

Latvijas Universitātes Fonda Latvijas PSR Valsts drošības
komitejas zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Latvijas Universitātes bakalaurante
Zinātniskā darba vadītāja Dr. philol. Solveiga Krūmiņa-
Koņkova

Reliģija PSRS un attiecīgi arī Latvijas PSR ir unikālā
statusā gan salīdzinājumā ar tās vēsturisko lomu PSRS
ietvertajā reģionā un tautu pieredzē, gan reliģisko

organizāciju un padomju varas savstarpējo attiecību problemātikas dēļ. Padomju Savienības Komunistiskās partijas noteiktais ateisma kurss visā PSRS radīja komplicētu sistēmu šī kursa turēšanai. Sistēma sastāvēja no atbildīgajām varas struktūrām, reliģiskajām organizācijām un PSRS iedzīvotājiem. Katrā padomju republikā bija savas īpatnības, pieredze un vēsture reliģijas jautājumos, kuri bija jāņem vērā, ieviešot padomju totalitāri un autoritāri birokrātisko režīmu un uzspiežot komunisma diktātu. Reliģijas stāvoklis Latvijā pēc pirmās padomju okupācijas ievērojami pasliktinājās, un to izjuta pilnīgi visas Latvijā darbojošās konfesijas. Pēc otrās padomju okupācijas jau vērojama pakļaušanās padomju varas antireliģiskajam diktātam, kas būtībā ir cīņa par pastāvēšanu.

Latvija veidota, pamatojoties uz kristīgām vērtībām, tāpēc izpēte pievēršas primāri kristīgajām konfesijām. Savukārt, ievērojot to, ka Latvijas PSR oficiāli bija reģistrētas vien sešas kristīgās konfesijas, no kurām vismazāk pētīti ir baptisti un adventisti, izpētei pakļautas šīs divas, salīdzinoši mazākās konfesijas. Mazskaitlīgums ir viens no ievērojamiem apstākļiem, kas raisījis salīdzinoši sarežģītākas attiecības ar varas pārstāvjiem, kas savukārt, apzinoties minēto apstākli, varēja brīvāk pielietot jebkādas reliģiju ierobežojošus mērus, neriskējot ar plašiem nemieriem.

Visu padomju okupācijas laiku Latvijā baptistu un adventistu konfesijas cieta no PSRS Ministru Padomes Reliģijas kultu lietu padomes (turpmāk – RKLP) represīvās kontroles.

Darbā apskatītais laika periods – “Hruščova atkusnis” (1956–1959) – ir unikāls laiks reliģiju kontroles jomā visā

PSRS, taču Latvijas piemērā ar mazajām konfesijām figurē deviācijas no Maskavas diktāta, kas norāda uz RKLP pilnvarotā Latvijas PSR voluntāru rīcību reliģisko organizāciju pārraudzībā un liek iedziļināties šīs institūcijas darbības sistēmā.

Baptistu un adventistu draudžu dzīve Latvijas PSR, ko regulēja gan PSRS, gan Latvijas PSR tiesību akti, teorētiski rāda citu ainu, nekā iepazīstoties ar dokumentālajiem piemēriem par draudžu dzīves praksi. Tas norāda gan uz “Hruščova atkušņa” divkosīgo dabu attiecībā uz reliģijām, gan liek apšaubīt subordinācijas ievērošanu RKLP pilnvarotā Latvijas PSR rīcībā.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā pieejamajās krimināllietās parādās norādes uz Latvijas PSR Valsts drošības Komitejas (turpmāk – VDK) sadarbību ar RKLP. Minētais daļēji izskaidro padomju teorijas par reliģiju kontroli un Latvijas PSR prakses nesakritību. Baptistu un adventistu draudžu kontrole, ko atspoguļo arhīva materiāli, īstenota ar izsekošanas, šantāžas, pratināšanas, informācijas iegūšanas, manipulāciju ar draudžu amatpersonām palīdzību. Šīs darbības noritējušas paralēli publiski zināmajiem konfesijas ierobežojošajiem līdzekļiem kā mantas konfiskācijai, kalpošanas telpu noteikšanai, ritu pārņemšanai valsts ziņā.

Pētījums apskata šo mazo konfesiju – baptistu un adventistu – cīņu par pastāvēšanu Latvijas PSR šķietami liberālākajā laikā un uzsver atšķirības starp publiski zināmo un draudžu pārdzīvoto praktisko reliģisko organizāciju darbības kontroli un “Hruščova atkusni”.

CONTROL OF THE RELIGION IN THE LSSR. EXAMPLE OF SMALL
A CHRISTIAN DENOMINATION (1956 – 1959)

Madara Brūnava

Stipendiary of the scholarship for the KGB research of the
University of Latvia Foundation
Bachelor student of the University of Latvia
Scientific supervisor Dr. philol. Solveiga Krūmiņa-Koņkova

Religion in the USSR and the LSSR is in a unique position because of its historical role in the region and the existing experience of people living in the region and because of the problematic relationships between Soviet power and various religious organizations.

The dictate of atheism set by the Communist Party of the Soviet Union created a complicated system to manage its secular political course. This system consisted of the responsible state institutions, religious organizations and inhabitants of the USSR. Each Soviet Republic had its particularities, experience and history in respect of religion, which had to be considered in implementing the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime while forcing the communist dictate. In Latvia, after the first Soviet occupation the status of religion diminished dramatically. This is true with respect to all religious organizations. The second occupation of Latvia brought up submission to the antireligious dictate, which, in fact, indicated that religious organizations had to fight for their existence.

Latvia had developed on the basis of Christian values, therefore, thus, the report has been devoted to the Christian denominations. Taking into account that in the LSSR, there were only six registered Christian denominations of which the least studied are two – Baptists and Adventists, the report is focusing on those two comparatively small Christian denominations. The small number of worshippers is one of the noticeable reasons which provoked comparatively difficult relationships with the responsible institutions because it determined that those at power could apply comparatively much more restrictive measures with respect to Baptists and Adventists without risking public unrest.

Throughout the Soviet occupation both denominations of Baptists and Adventists suffered from the repressive control of the Representative of the Council for the Affairs of Religious Cults of the USSR (hereinafter – CARC) in the LSSR. This research concentrates on a time period – the ‘Khrushchev Thaw’ (1956 – 1959) – which is a unique period with respect to the control of religion in the whole USSR but also the LSSR. With respect to small denominations, there were deviations from Moscow’s dictate, which indicates that the Representative of the CARC in the LSSR acted in seemingly breaching the interested of the vested powers. Hence, this demands a closer analysis.

Denominations of Baptists and Adventists were regulated by the normative acts of both the USSR and the LSSR. The theory differs from practice in the LSSR. It is proved by the documents reflecting the insight of theses denominations. The documents reveal the duplicity of the ‘Khrushchev Thaw’ with respect to religion. Moreover, they

also put in doubt the assumption of existing respect for subordination with regard to the actions of the Representative of the CARC in the LSSR.

The criminal cases available in the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia point at cooperation between the KGB and the Representative of the CARC in the LSSR. The control exercised with respect to Baptists and Adventists partly explain the disparities between the Soviet theory on control of religion and practice in the LSSR. The control as it turns out had been exercised by means of surveillance, blackmail, interrogation, obtainment of information and manipulation of officials of the mentioned denominations. These means were used along those publicly known means of control of religion such as confiscation of real estate, restriction with regard to practicing religion and the takeover into the state competence of such public services as weddings and funerals.

This report provides an insight into the struggle of Baptists and Adventists during the seemingly liberal time of the 'Khrushchev Thaw', pointing to the discrepancies between what is publicly known and the real control performed during that time that is illustrated by the documents.

IZKLAIDES UN KULTŪRAS SARĪKOJUMI TRIMDAS LATVIEŠU
TŪRISTIEM. VISSAVIENĪBAS AKCIJU SABIEDRĪBAS "INTŪRISTS"
RĪGAS NODAĻAS UN LPSR KOMITEJAS KULTŪRAS SAKARIEM
AR TAUTIEŠIEM ĀRZEMĒS SADARBĪBA

Marta Starostina

Latvijas Universitātes Fonda Latvijas PSR Valsts drošības
komitejas zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Latvijas Universitātes maģistrante
Zinātniskā darba vadītāja Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone

Lai gan PSRS centās ierobežot informācijas apmaiņu ar valstīm aiz “dzelzs priekškara”, vienlaicīgi padomju politiķi meklēja jaunus veidus kā izplatīt ideoloģiju un propagandu, strādāt “ideoloģiskās diversijas” laukā, kā arī īstenot izlūkošanas un pretizlūkošanas darbības. Līdz ar politiskā režīma izmaiņām PSRS paplašināja pārrobežu tūrisma iespējas, tajā skaitā iedragājot Latvijas politisko bēgļu ideoloģiskos centrus. Padomju okupācijas režīmam ārvalstu tūrisms kļuva par ideoloģiskās audzināšanas un padomju propagandas līdzekli, tas nonāca pilnīgā Padomju Savienības Komunistiskās partijas (turpmāk – PSKP) kontrolē, tā attīstību noteica partijas vadlīnijas un Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) plāni.

Lai gan bija vairākas iestādes, kas nodarbojas ar tūrisma organizēšanu, nozīmīgākā loma ārvalstu tūristu uzņemšanā, apkalpošanā un izspiegošanā bija Vissavienības akciju sabiedrībai “Intūrists” (turpmāk – “Intūrists”). Līdz 1964. gadam “Intūrists” Rīgas nodaļa bija tiešā PSRS Ārējās tirdzniecības ministrijas pakļautībā, savukārt ar PSRS Ministru Padomes 1964. gada 22. augusta rīkojumu to pakļāva jaunizveidotajai PSRS Ministru Padomes Galvenajai ārzemju tūrisma pārvaldei.

“Intūrists” cieši sadarbojās ar daudzām PSRS represīvajām iestādēm, it sevišķi ar Latvijas komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemes, ar ko kopīgi veidoja dažādas propagandas un pretizlūkošanas mehānismus darbam ar trimdas latviešiem. Komiteja, tāpat kā “Intūrists”, bija VDK piesegstruktūra. Lai regulētu un “uzlabotu” trimdas priekšstatus par okupācijas režīmu un Latvijas PSR, komiteja rīkoja tematiskas tikšanās ar padomju kultūras darbiniekiem,

koncertus, dokumentālo un mākslas filmu izrādīšanu, izstādes, semināru vakarus, disputus un citus sarīkojumus.

Referāts atspoguļo “Intūrista” un komitejas ideoloģiskās vadlīnijas, sadarbības metodes un veidus, ka arī skaidro, vai tās spēja ietekmēt trimdas latviešu tūristu uzskatus, un ieskicē to, kā trimdas latvieši, kas bijuši līdzdalīgi šādos sarīkojumos, tos atspoguļojuši.

ENTERTAINMENT AND CULTURAL EVENTS FOR THE LATVIAN
EXILE TOURISTS. ALL-UNION STATE TRAVEL AGENCY
'INTOURIST' AND THE COMMITTEE FOR CULTURAL RELATIONS
WITH COUNTRYMEN ABROAD OF THE LSSR

Marta Starostina

Stipendiary of the scholarship for the KGB research of the
University of Latvia Foundation
Master student of the University of Latvia
Scientific supervisor Dr. philol. Eva Eglāja-Kristšone

Even though the Soviet Union tried to limit the intercourse of information with countries behind the “Iron Curtain”, at the same time, Soviet politicians looked for ways as to how to disseminate their propaganda to the rest of the world, including counterintelligence aimed to destroy the ideological centres of the political refugees from the USSR. With the changes in the political situation, cross-border tourism broadened. Tourism became a tool of propaganda, intelligence, and an ideological nurture for communism – and the Communist party of the Soviet Union controlled it while the KGB handled it.

Even though there were many establishments responsible for tourism in the USSR, the largest role for gathering up and policing foreign tourists was assigned to the All-Union state travel agency 'Intourist' ('Inturist' i.e. contraction of 'foreign tourist' in Russian). Until 1964, the LSSR Riga division of 'Intourist' was subordinated to the

Ministry of Foreign trade of the USSR. Later on 22 August 1964, with the approval of the Supreme Council of the USSR, it was subordinated to the Foreign Tourism main administration.

‘Intourist’ cooperated with many other establishments, but especially with the Committee for Cultural Relations with Countrymen Abroad of the LSSR – the KGB front organization, with whom ‘Intourist’ covert agents provided ‘cover’ for propaganda, intelligence, offensive counterintelligence and ideological diversion operations. The Committee for Cultural Relations just like ‘Intourist’ was established, controlled and staffed by the KGB. To regulate and ‘upgrade’ the notions, which the exiled Latvians had about the Soviet occupation authorities and the LSSR, the Committee organised lavish special treatment, meetings with the Soviet intelligentsia, concerts, exhibitions, demonstrations of feature films, documentaries, active and passive provocations etc.

This research shows the stances and methods of cooperation between ‘Intourist’ and the Committee for Cultural Relations, and describes how they have influenced the views of the émigré Latvians as tourists.

STAĻINA KRITIKAS ATSPoguĻojums Latvijas PSR Drošības
Iestāžu ierosinātajās krimināllietās

Mārtiņš Dātavs

Latvijas Universitātes Fonda Latvijas PSR Valsts drošības
komitejas zinātniskās izpētes komisijas stipendiāts
Latvijas Universitātes bakalaurants
Zinātniskā darba vadītājs Dr. hist. Jānis Ķeruss

Referātā veikta Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) krimināllietu satura analīze par pretpadomju aģitāciju saistībā ar Staļina nomelnošanu. Lai gan šāda veida pretpadomju izpausme pastāvējusi visu Latvijas okupācijas periodu, konkrētais darbs balstīts uz krimināllietām, kuras ierosinātas 1953. gada martā, laika posmā, kad līdz ar Staļina nāvi sabiedrībā pieaugusi pret to vērsta kritika un negatīvas attieksmes paušana Latvijas PSR.

Izpētītājās krimināllietās galvenokārt dominē apsūdzības par vadoņa apmelošanu jeb negatīvu izteikšanos pret Staļinu laika posmā pēc tā nāves. Vairākumā gadījumu tas noticis skaitliski nelielu personu grupu klātbūtnē, tomēr, balstoties uz liecinieku liecībām, veikta apsūdzība. Minētā sakarā personas apsūdzētas atbilstoši Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Kriminālkodeksa 58.¹⁰ pantam, kas noteica personu kriminālatbildību par “propagandu vai aģitāciju, kurā aicina gāzt, graut vai vājināt padomju varu, vai izdarīt atsevišķus kontrrevolucionārus noziegumus, kā arī par tāda paša satura literatūras izplatīšanu, izgatavošanu vai glabāšanu”. Par minēto periodu un tēmu Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā pieejamas četrpadsmit krimināllietas, kuras izmantotas ziņojuma tapšanā.

Iepazīstoties ar minētajām lietām un salīdzinot ar iepriekšējo tiesu praksi, izvērtējot amnestiju, jāsecina, ka kriminālatbildības noteikšanā vērojamas liberalizācijas procesu PSRS vēsmas. To apliecina referātā apskatītās krimināllietas, kas bijušas pārtrauktas. Kopumā aplūkotas sešas šādas lietas. Tomēr vairāk gan to lietu, kas turpinātas un kuru rezultātā apsūdzētās personas ir saņēmušas reālu

sodu. Tādas kopumā ir astoņas krimināllietas, kas līdz ar to veido 57% no kopējā apskatāmā krimināllietu skaita.

Ziņojumā detalizēti aplūkoti apstākļi, kādos noticis kriminālprocess, kā arī analizēti iemesli atbildības noteikšanai.

REFLECTION OF THE CRITICISM OF STALIN IN THE CRIMINAL
CASES OF THE SECURITY SERVICES OF THE LSSR

Mārtiņš Dātavs

Stipendiary of the scholarship for the KGB research of the
University of Latvia Foundation
Bachelor student of the University of Latvia
Scientific supervisor Dr. hist. Jānis Ķeruss

This report analyses the criminal cases initiated by the KGB because of anti-Soviet agitation in relation to the defamation of Stalin. Although this kind of anti-Soviet manifestation existed throughout the whole Soviet occupation, this research is based on criminal cases which were initiated in March 1953, when the death of Stalin provoked the negative attitude and criticism of the leader the LSSR.

The analyzed criminal cases predominantly had been initiated because of the defamation of Stalin shortly after his death. In most of the cases, the expression of opinion took place in the presence of a small group of people. However, on the basis of the testimonies of the witnesses, the accusations had been brought against persons on the basis of Article 58¹⁰ of the Criminal Code of the Russian SFSR. The norm to criminalize in this regard was constituted as 'propaganda or agitation, containing a call for the overthrow, subversion, or weakening of Soviet authority or for the carrying out of other counterrevolutionary crimes and

likewise the distribution or preparation or keeping of literature of this nature'. There are fourteen criminal cases in the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia which are corresponding to the subject and period of this research. They form part of this research.

Getting acquainted with the mentioned cases while comparing them with the previous court practice and analyzing amnesty, it follows that decisions on criminal liability had been influenced by the liberalization process in the USSR. It can be observed in six analyzed cases, which after the investigation had taken place had been terminated. Nevertheless, most of the analyzed cases ended with real punishment. There are eight cases of that kind, which make approximately 57% of all analyzed cases.

This report analyzes in detail the circumstances of the previously mentioned criminal cases, as well as the reasons for determining criminal liability.

LPSR MASU MEDIJU CENZŪRA. “GLAVĻIT” DARBĪBA
DIVDESMITĀ GADSIMTA SEŠDESMITAJOS UN
SEPTIŅDESMITAJOS GADOS

Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes
komisijas loceklis
Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta
vadošais viespētnieks

Padomju sabiedrības kontroles mehānismā svarīga loma bija ierādīta cenzūrai. Padomju cenzūras politika balstījās uz kompleksu represīvu sistēmu, kurai bija jāspēj

efektīvi nodrošināt gan priekšcenzūra, gan pēccenzūra. Šādas sistēmas funkcionēšanā bija iesaistītas daudzas institūcijas, kas darbojās atbilstoši padomju hierarhiskās pārvaldes loģikai. Turklāt cenzūra attiecās uz jebkuru publiskās komunikācijas formu (masu mediji, teātris, ieraksti, korespondence u. tml.). Katrā padomju republikā stratēģisko uzraudzību pār cenzūras politiku veica trīs institūcijas, Latvijā attiecīgi: Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā komiteja, Latvijas PSR Valsts drošības komiteja un LPSR Ministru Padomes Galvenās pārvaldes kara un valsts noslēpumu aizsardzībai presē (turpmāk – “Glavlit”). Pētījumā analizēta “Glavlit” darbība divdesmitā gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados. “Glavlit” bija vistiešākajā veidā atbildīga par masu mediju – preses, radio un TV – cenzūru, un šīs padomju represīvās iestādes darbībā visuzskatāmāk izpaudās preses komunistiskās teorijas būtība²⁹. Ziņojumā pievērsta uzmanība cenzūras praksēm, ko vērša pret Latvijas PSR masu medijiem vēlīnajā padomju periodā. Tāpat ziņojumā raksturots un izskaidrots, vai un kā mainījās “Glavlit” cenzūras politika relatīvi īsajā un sociālpolitiski stabilajā laika posmā. Kā galvenie vēstures avoti pētījumā izmantoti “Glavlit” ikgadējās atskaites un sarakste ar Latvijas Komunistiskās partijas Centrālo komiteju. Vienlaikus referāta

²⁹ Siebert, Fredrick S., Peterson, Theodore, Schramm, Wilbur. *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of what the Press Should be and Do*, Urbana, Chicago, University of Illinois Press, 1956.

autors skaidri apzinās, ka padomju „cenzūras pētīšanu Latvijā ļoti ierobežo dokumentu trūkums”³⁰.

³⁰ Strods, Heinrihs. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940 – 1990*, 1. sējums, Rīga, Jumava, 2010, 24. lpp.

THE CENSORSHIP OF MASS MEDIA IN THE LSSR. THE ACTIVITY
OF 'THE GLAVĻIT' IN THE TWENTIES CENTURY OF SIXTIES AND
SEVENTIES

Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns

Member of the Government Commission for KGB Research
Leading researcher of the Institute of Latvian History of the
University of Latvia

Censorship played a crucial role in controlling Soviet society. The Soviet censorship policy was based on a complex repressive system, aimed at effectively implementing pre-censorship as well as post-censorship measures. A coordinated activity of various institutions which acted according to the logics of Soviet administrative hierarchy enabled this censorship system. Moreover, not only conventional media, but every segment of public communication (mass media, theatre, cinema, correspondence etc.) was exposed to the censorship. In each republic the strategic control of censorship was undertaken by three institutions, in Latvia this was respectively: the Central Committee of the Communist Party of LSSR, the KGB, and the General Directorate for the Protection of State Secrets in the Press of the Council of Ministers of the LSSR (hereinafter – 'GlavĻit'). This report focuses on the activity of 'the GlavĻit' during the 1960s and 1970s. 'The GlavĻit' was the most directly responsible for the censorship of the mass media, and the actions undertaken by this Soviet institution

are the most tangible illustration of the communist theory of the press.³¹ This report deals with the censorship practices of the late Soviet period; it describes and explains how and why 'the Glavlit' censorship policy changed in this relatively short and socio-politically stable period of the Soviet occupation. The main sources that are used during the research are the annual reports of 'the Glavlit' and the correspondence between 'the Glavlit' and the Central Committee of the Latvian Communist Party. Nevertheless, it is important to acknowledge that the research of Soviet censorship in Latvia is seriously restricted by the lack of relevant documents.

³¹ Siebert, Fredrick S., Peterson, Theodore, Schramm, Wilbur. *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of what the Press Should be and Do*, Urbana, Chicago, University of Illinois Press, 1956.

DEKOMUNIZĀCIJA CENTRĀLAJĀ UN AUSTRUMEIROPĀ.
TIPISKĀKIE PIEMĒRI

Dr. hist. Raimonds Cerūzis

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes
komisijas loceklis

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta
vadošais viespētnieks

Referātā, ievērojot pētījumos un plašsaziņas līdzekļos pieejamo informāciju, aplūkoti Centrālās un Austrumeiropas valstīs veiktie sarīkojumi, kas ierobežo vai likvidē komunistiskā mantojuma ietekmi. Par vienu no svarīgākajiem dekomunizācijas aspektiem reģionā uzskata lustrāciju.

Valstīs, kur notika lustrācija, bijušā komunistiskā režīma un tā slepeno dienestu darbiniekus atstādināja no sabiedrībā nozīmīgiem amatiem. Proti, šādu dekomunizāciju parasti, bet ne vienmēr, attiecināja uz valsts un pašvaldību amatpersonām, tiesu sistēmas darbiniekiem, augstskolu, plašsaziņas līdzekļu un valsts kapitālsabiedrību vadītājiem.

Visās Centrālās un Austrumeiropas post-totalitārajās valstīs joprojām turpinās diskusija par dekomunizāciju. Attieksme pret komunistisko mantojumu reģionā ir bijusi atšķirīga, un dekomunizācija ir notikusi dažādā intensitātē. Mazākumā ir tās valstis, kurās dekomunizācija nav bijusi. Valstu vairākums tomēr centies panākt optimālu risinājumu komunistiskās pagātnes pārvarēšanā. Daudzviet notikusi gan bijušo komunistu un slepeno dienestu darbinieku atstādināšana no amatiem, gan slepeno dienestu informācijas publiskošana.

Vienojošais Eiropas postkomunistiskajai telpai ir neveiksmīgās tiesu prāvas pret komunistiskā režīma un tā slepeno dienestu darbiniekiem. Īpaši spilgti tas izpaudās attieksmē pret tādiem šī režīma līderiem kā Ērika Honekera (*Eric Honecker*, 1912 – 1994) tiesas prāva Vācijā, Todora Živkova (*Тодор Хрустов Живков*, 1911 – 1998) tiesas prāva Bulgārijā, kā arī neveiksmīgie apsūdzības mēģinājumi pret komunistiskās Polijas pēdējo vadītāju Vojcehu Jeruzeļski (*Wojciech Jaruzelski*, 1923 – 2014).

Pētījumā secināts, ka attieksmē pret komunistisko pagātni valstis iedalāmas sekojošās grupās.

Pirmkārt, valstu grupa, kur dekomunizācija un lustrācija nav notikusi. Šādas valstis ir lokalizējamas bijušās PSRS teritorijā: Eiropā – Baltkrievija, Āzijā – Kazahstana,

Kirgizstāna, Tadžikistāna, Uzbekistāna, Eirāzijā – Krievija. Minētās valstis nav pieņēmušas normatīvos aktus, nedz arī veikušas citus vērā ņemamus dekomunizācijas sarīkojumus, jo līdz šim varu īsteno bijušie komunistu nomenklatūras kadri.

Otrkārt, valstu grupa, kur īstenoti tikai atsevišķi dekomunizācijas sarīkojumi vai dekomunizācijas iniciatīvas apstrīdētas un atceltas. Šo valstu grupā iekļaujama Slovākija, bijušās Dienvidslāvijas valstis un Bulgārija.

Treškārt, valstu grupa, kur dekomunizācija uzsākta nesen notikušu demokrātisku pārvērtību ietekmē un kur novērtējami rezultāti vēl ir priekšā. Šo valstu grupā iekļaujama Gruzija un Ukraina.

Ceturtkārt, valstu grupa, kur īstenota vai turpinās dekomunizācija un ar to saistītā lustrācija. Šai valstu grupai pieder Vācija pēc apvienošanās, Polija, Rumānija, Čehija un Baltijas valstis.

Dekomunizācija Baltijas valstīs ir skatāma kontekstā ar okupāciju un prettiesisko inkorporāciju PSRS. No tā izriet arī apstāklis, ka komunistu varu šajās valstīs neatzīst par pašu veidotu un uzturētu, kā tas bija padomju satelītvalstīs Centrālajā un Austrumeiropā. Tādēļ Baltijā dekomunizācija vienlaikus ir arī PSRS okupācijas seku pārvarēšana. Likumsakarīgi atbildība par padomju totalitāri un autoritāri birokātiskā režīma noziegumiem pieprasīta no okupācijas varas mantnieces Krievijas. Savstarpēji salīdzinot Baltijas valstis, jāsecina, ka dekomunizācijas procesā salīdzinoši vairāk veikušas Lietuva un Igaunija.

DECOMMUNISATION OF CENTRAL AND EAST EUROPE.
TYPICAL EXAMPLES

Dr. hist. Raimonds Cerūzis

Member of the Government Commission for KGB Research
Leading researcher of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia

On the basis of information provided by research and mass media analysis, this report traces the steps that have been taken in the states of the Central and East Europe for limiting or liquidating the influence of communist heritage. One of the most important aspects in this region has been regarded as being lustration. In the states where lustration took place, the former officials of the communist regime and former employees of the secret services were suspended from important public posts. In particular, decommunization was attributed to officials of the state and local government, the justice system, the higher educational institutions, the leading positions in mass media and state undertakings.

In all the post-totalitarian states of the Central and East Europe the discussions on decommunization matters are still continuing. There is a different attitude in the region with regard to the evaluation of the communist heritage. As a consequence, de-communization and its intensity varies from state to state. A minority of these states rejected de-communization. The majority of the states, however, tried to

pursue an optimal solution for resolving issues of their communistic past. In most parts, states have chosen to suspend former officials of the communist regime and former employees of the secret services from important public posts as well as publishing information on secret services.

The uniting element of the European post-communist space is the ill-fated trials against former officials of the communist regime and the former employees of the secret services. Manifestly it can be observed with regard to the trial in Germany against the leader of the respective regime Erich Honecker (1912 – 1994), the trial in Bulgaria against Todor Zhivkov (*Тодор Хрустов Живков*, 1911 – 1998) and the unsuccessful attempts to bring accusations against the last leader of communist Poland, Wojciech Jaruzelski (1923 – 2014).

The report concludes with the finding that the states with respect to their attitude towards their communistic past are divided in following groups.

Firstly, there is a group of states where de-communization and lustration has not taken place. These states can be localized in the former territory of the USSR. Belarus represents the sole example in Europe. In Asia, the examples are Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan. In the same regard, Russia is an example that occupies both European and Asian space. The previously mentioned states have not got the respective normative acts, neither have they taken any significant steps towards de-communization because, up until now, state power is exercised by the former communist nomenclature.

Secondly, there is a group of the states which took only some steps towards de-communization or where initiatives aimed at de-communization were both challenged and cancelled. Slovakia, the states of the former Yugoslavia and Bulgaria can be included in this group.

Thirdly, there is a group of states where de-communization has started recently as a result of democratic changes and where the results of the evaluation are still to come. Georgia and Ukraine can be included in this group.

Fourthly, there is a group of the states where de-communization and the related lustration are still in process. These include Germany after reunification, Poland, Romania, the Czech Republic and the Baltic States.

The de-communization in the Baltic States has to be regarded in relation to their occupation and illegal incorporation by the USSR. As a consequence, the communist powers within these states were not regarded as self-organized and maintained as opposed to the Soviet satellite states in Central and East Europe. Therefore, in Latvia, de-communization is also overcoming the consequences of the occupation. Consequently, the responsibility for the crimes of the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime is attributed to the heir of the occupying power, the Russian Federation. In comparing the Baltic States, it is possible to conclude that de-communization has been fulfilled most intensely in Lithuania and Estonia.

LATVIJAS PSR DROŠĪBAS IESTĀŽU DARBĪBA (1944 – 1956)

Dr. hist. Ritvars Jansons

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas
piesaistītais eksperts

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta
vadošais viespētnieks³²

Pētījumā noskaidrotas Latvijas PSR drošības iestāžu darbības raksturīgākās iezīmes PSRS drošības iestāžu sistēmā no 1944. līdz 1956. gadam un Latvijas PSR drošības iestāžu darbības mijiedarbība ar PSRS un Latvijas PSR politiskās varas

³² Atbildīgais vadītājs Dr. hist. Kārlis Kangeris.

institūcijām. Latvijas PSR drošības iestāžu darbības mijiedarbība ar PSRS un Latvijas PSR politiskās varas institūcijām ir maz pētīta tēma Latvijas vēstures zinātnē, tādējādi tās pētījuma rezultāti sniedz nozīmīgu pievienojumu padomju okupācijas vēstures atspoguļojam.

Pētījumā izvērtēti pieejamie pētījuma tematikai atbilstošie avoti un novērtēta šo avotu pietiekamība tēmas atspoguļošanai, noskaidrots, kāds bija PSRS un Latvijas PSR drošības iestāžu darbības tiesiskais pamatojums, noteikti PSRS un Latvijas PSR drošības iestāžu represiju tiesību avoti, analizēta Latvijas PSR drošības iestāžu darbība, izpētīta Latvijas PSR drošības iestāžu pakļautība un PSRS drošības iestāžu vadības ietekme uz Latvijas PSR drošības iestāžu darbību. Tāpat pētījumā noteikts, kā Latvijas PSR drošības iestādes, būdamas PSRS drošības iestāžu reģionālās struktūrvienības, Latvijas teritorijā veica drošības iestāžu funkcijas. Noskaidrots, kā Latvijas PSR drošības iestādes kontrolēja sabiedrību un pret kādiem Latvijas iedzīvotājiem, iedzīvotāju grupām PSRS un Latvijas PSR drošības iestādes vērsās pastiprināti. Pētījumā analizēts, kādas represijas Latvijas PSR drošības iestādes pielietoja no 1944. līdz 1956. gadam un kādi apstākļi noteica represiju veidu maiņu. Pētījumā pievērsta uzmanību tam, kādas bija Latvijas PSR drošības iestāžu attiecības ar komunistisko partiju un izpildvaru, kā tās savstarpēji mijiedarbojās. Visbeidzot, noskaidrot, kāda bija Latvijas PSR drošības iestāžu un to veikto represiju nozīme okupācijas režīma nostiprināšanā Latvijā.

Pārsvarā pētījumā minēto faktu analīzei izmantota vēsturiski salīdzinošā metode. Lai izpētītu Latvijas PSR

drošības iestāžu kā PSRS drošības iestāžu struktūrvienību darbību, veikts Latvijas PSR drošības iestāžu darbības ar kopējo PSRS drošības iestāžu darbību salīdzinājums. Daudzos gadījumos Latvijas PSR drošības iestāžu dokumentu trūkuma dēļ Latvijas PSR drošības iestāžu darbība salīdzināta ar Lietuvas PSR un Igaunijas PSR drošības iestāžu darbību. Atzīts, ka veidot salīdzinājumu ar Lietuvas PSR un Igaunijas PSR drošības iestāžu darbību ir nepieciešams tādēļ, ka PSRS veiktā trīs Baltijas valstu reokupācija 1944. gadā notika gandrīz vienlaicīgi. Turklāt nacionālā sastāva, ģeogrāfiskā novietojuma un citu iemeslu dēļ padomju drošības iestāžu uzdevumi Baltijas republikās bija līdzīgi.

ACTIVITIES OF THE SECURITY SERVICES OF THE LATVIAN SSR
(1944 – 1956)

Dr. hist. Ritvars Jansons

Expert of the Government Commission for KGB Research
Leading researcher of
the Institute of Latvian History of the University of Latvia³³

This report provides the characteristics for the security services of the Latvian SSR within the system of the security services of the USSR starting from 1944 until 1956 and their interaction with the holders of political power in the USSR and the Latvian SSR. This issue of interaction has been insufficiently studied by Latvian historians; therefore, this research provides a significant contribution to the reflection on the occupation of the Republic of Latvia by the USSR.

This report reflects the results of the studies of the respective sources and analyzes the sufficiency of them for covering the theme. Furthermore, it establishes the legal basis for the activities and repressions carried out by the security services of the USSR and Latvian SSR, provides analysis on the activities of the security services of the Latvian SSR, and provides description on the subordination structure of the security services of the Latvian SSR and conclusions on the influence of activities of the security

³³ Scientific supervisor Dr. hist. Kārlis Kangeris.

services of the USSR on the security services of the Latvian SSR. It highlights how the security services of the Latvian SSR as the regional bodies of the security services of the USSR performed functions of the security services within the territory of Latvia. The report also establishes how the security services of the Latvian SSR controlled society and which categories of persons and groups residing in Latvia were mostly surveilled by the security services of the USSR and the Latvian SSR. It identifies and analyzes the ways by which the repressions were performed by the security services starting from 1944 until 1956 and the main causes for the changing in ways of these repressions. This research illustrates the relations between the security services of the Latvian SSR, from one side, and the communist party and executive power on the other side. Finally, this report establishes the role of the security services of Latvian SSR in strengthening the occupying regime in Latvia.

This research makes frequent use of the comparative historical method in order to examine the activities of the security services of the Latvian SSR within the system of the secret services of the USSR. Due to the lack of documents on the security services of the Latvian SSR, a comparison is undertaken with the security services of the Lithuanian SSR and the Estonian SSR. It has been established that this comparison is appropriate because all three Baltic States were reoccupied in 1944 almost simultaneously by the USSR. Moreover, this appropriateness has also been established due to the assumption that the objectives of the Soviet security services within the territory of the Baltic States were

similar due to such factors as the compositions of ethnic groups and the geographical situation.

“JAUNAIS AUTORS” *VERSUS* “JAUNAIS PADOMJU AUTORS”.
LATVIJAS PADOMJU RAKSTNIEKU SAVIENĪBAS JAUNO AUTORU
DARBA ORGANIZĒŠANAS KOMISIJAS UN JAUNO LITERĀTU
APVIENĪBU DARBĪBA (1945 – 1968)

Signe Raudive

Latvijas Universitātes Fonda Latvijas PSR Valsts drošības
komitejas zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Latvijas Universitātes maģistrante
Zinātniskā darba vadītāja Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone

Pēc PSRS īstenotās Latvijas teritorijas otrreizējas
okupācijas rakstniecības situācija bijusi visai neviendabīga.

Trimdā devās virkne spožāko latviešu literatūras talantu, tādējādi rakstnieku, kas tūlītēji varētu radīt komunistiskā partejiskuma principiēm atbilstošu un kvalitatīvu literatūru Latvijas PSR, nav daudz. Jaunās topošo literātu paaudzes darbos vēl manāmas buržuāziskajam nacionālismam raksturīgas tēmas un motīvi (ilgas pēc pagātnes, individualizēti varoņi un to runa u.c.), vērojama neizpratne, politiskā svārstīšanās, “kļūdaina” izteiksme un aizraušanās ar nevēlamām parādībām formas meklējumos. Likumsakarīgi, ka atbilstoši literatūras ideoloģizācijas procesam par vienu no būtiskākajiem Latvijas Padomju rakstnieku savienības uzdevumiem kļuva jauno rakstnieku maiņas audzināšana sociālistiskā reālisma garā. Šī procesa uzraudzīšanu sekmēja gan sarakste ar PSRS Rakstnieku savienību un Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālo komiteju, gan Latvijas Ļeņina Komunistiskās Jaunatnes Savienības (turpmāk – LĻKJS) Centrālās komitejas jaunatnes lietu pārstāvja klātbūtne atsevišķās Jauno literātu sekcijas sēdēs.

Jauno autoru darba organizēšanas komisija nodarbojās ar ikgadējo jauno autoru semināru nodrošināšanu, kurās līdzās prozas, dzejas, dramaturģijas (nedaudz – arī jauno kritiķu un kinoscenāristu) darbu iztīrīšanai lasīja lekcijas par padomju rakstnieka uzdevumiem. Tāpat komisija aicināja nodrošināt jauno literātu klubus rajonu avīžu un LĻKJS komiteju padotībā, tām kā konsultantus un darbu recenzentus piesaistot Latvijas Padomju rakstnieku savienības biedrus, uzraudzīja literātu apvienību darbību Rīgā un reģionos, nodrošināja jauno autoru darbu publikācijas almanahā “Jauno vārds” (1952 – 1961), rīkoja kopīgas Rīgas un reģionu Jauno literātu

apvienību tikšanās ar Latvijas Padomju rakstnieku savienības biedriem. Vienojoties ar Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdi un LĻKJS Centrālo komiteju, Jauno autoru darba organizēšanas komisija sūtīja delegātus uz Maskavā rīkoto Vissavienības jauno autoru semināru.

Pētījuma ietvaros, apzinot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva Latvijas Padomju rakstnieku savienības un Rakstnieku kluba fondā pieejamos sēžu protokolus un saraksti ar PSRS Rakstnieku savienību un Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālo komiteju, atklātas galvenās Latvijas Padomju rakstnieku savienības padotībā izveidotās Jauno autoru darba organizēšanas komisijas, kā arī Rīgas Jauno literātu apvienības darbības funkcijas un hronoloģiski izvērtēta ietekme uz literatūras procesu kopumā.

‘THE YOUNG AUTHOR’ *VERSUS* ‘THE NEW SOVIET AUTHOR’.
THE ACTIVITY OF THE COMMISSION FOR ORGANIZATION OF
THE WORK OF YOUNG AUTHORS AND THE UNION OF YOUNG
WRITERS OF THE UNION OF THE LATVIAN SOVIET WRITERS
(1945 – 1968)

Signe Raudive

Stipendiary of the scholarship for the KGB research of the
University of Latvia Foundation

Master student of the University of Latvia

Scientific supervisor Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone

The situation in respect of Latvian literature had become rather heterogeneous after the re-occupation of the Latvian territory by the USSR. A number of the brightest Latvian literary talents had gone exile, leaving small number of writers who could immediately create qualitative literature that would suit the principles of the Communist Party of the Soviet Union. The new emerging generation of writers were still using a noticeable amount of themes and motifs which according to the new ideology characterize bourgeois nationalism because of longing for the past, personalised characters and their speech, etc. Their works consist of political wavering, ‘incorrect’ expressions and passion for seeking new ways of expression. Naturally, according to the process of ideologisation of literature one of the most important tasks of the Union of Latvian Soviet Writers became the educator to follow socialist realism. This

process was promoted by correspondence with both the Union of Soviet Writers and the Central Committee of the Communist Party of Soviet Union and by presence of the representative of the Central Committee of the Leninist Young Communist League (hereinafter – Komsomol) of the LSSR in some literary meetings.

The Commission for Organisation of the Work of Young Authors arranged annual seminars of young authors in which alongside discussions about prose, poetry and drama (also critiques and screenwriter scripts) the lectures on the tasks of the Soviet writer had been given. The Commission also promoted establishing clubs of young writers under the supervision of district newspapers and committees of the Komsomol of the LSSR, involving the members of the Union of Writers of the LSSR as consultants and reviewers. It monitored the activities of the Union of Young Writers in Riga and regions, provided publications to the almanac 'The Name of the Young' ("Jauno vārds", 1952 – 1961), held meetings with both the Union of Young Writers in Riga and regions and with the members of the Union of Latvian Soviet Writers. The Commission for Organisation of the Work of Young Authors in agreement with the Board of the Union of Latvian Soviet Writers and the Central Committee of the Komsomol of the LSSR sent delegates to the seminar of the Young Authors of the USSR in Moscow.

On the basis of the documents of the State Archive of Latvia of the Nacional Archive of Latvia, in particular, evaluating minutes of meetings of the Union of Latvian Soviet Writers and the Club of Writers, their correspondence with the Union of Soviet Writers and the Central Committee of the

Soviet Union, the report establishes functions of the Commission for Organisation of the Work of Young Authors and the Union of Young Writers of the Union of Latvian Soviet Writers and chronologically illustrates impact on the literary process as a whole.

SADARBĪBA STARP LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS
KOMITEJAS UN PSRS RELIĢISKO KULTU LIETU PADOMES
PILNVAROTO LATVIJAS PSR (1944 – 1954)

Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes
komisijas locekle
Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta
vadošā viespētniece

Latvijā no 1944. līdz 1965. gadam darbojās divi par reliģiskām lietām atbildīgie pilnvarotie: PSRS Ministru Padomes Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotais Latvijas PSR un PSRS Ministru Padomes Krievijas pareizticīgo baznīcas lietu padomes pilnvarotais Latvijas PSR. Krievijas pareizticīgo baznīcas lietu padome bija izveidota 1943. gadā, un to vadīja čekas ģenerālmajors Georgijs Karpovs.

PSRS Reliģisko kultu lietu padomi, kas kontrolētu pārējo reliģisko organizāciju dzīvi, izveidoja 1944. gadā (saskaņā ar PSRS Tautas Komisāru Padomes 1944. gada 19. maija lēmumu Nr. 572), un gandrīz katrā padomju republikā, izņemot Armēnijas PSR, nodibināja arī atsevišķu padomes Pilnvarotā institūciju, kura bija padota PSRS padomei (saskaņā ar PSRS Tautas Komisāru Padomes 1944. gada 29. maija lēmumu Nr. 628). Par padomes pirmo vadītāju PSRS kļuva Ivans Poļanskis³⁴, bet par pirmo pilnvaroto Latvijas PSR – Voldemārs Šeškens³⁵. 1945. gada rudenī Maskava nosūtīja Šeškenam talkā Kārli Pugo³⁶, kura uzdevums bija koordinēt

³⁴ Ivans Poļanskis (1898 – 1956) līdz 1947. gadam bija PSRS Valsts drošības ministrijas (pēc 1954. gada – Valsts drošības komitejas) darbinieks ar pulkveža dienesta pakāpi. 1947. gadā viņš veselības dēļ atvaļinājās no aktīvā dienesta VDK, taču padomi turpināja vadīt līdz pat 1956. gadam.

³⁵ Voldemāra Šeškēna personas lieta atrodas Krievijas Zinātņu akadēmijas Sanktpēterburgas filiāles arhīvā: 349 f., 3. a., 312. l. Arī Šeškenam bija ciešas saiknes ar VDM/VDK. Voldemāra Šeškēna vārds atrodams PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta (turpmāk – NKVD), VDM, VDK vēsturei veltītā foruma ziņās. Pieejams internetā:

<http://forum.mozohin.ru/index.php?action=printpage;topic=870.0>

³⁶ Kārlis Pugo (1896 – 1955) PSRS bija beidzis Iekšlietu Tautas komisariāta Augstāko skolu un divdesmitā gadsimta trīsdesmitajos

biroja darbību.³⁷ 1948. gadā Šeškenu nomaina Jūlijs Restbergs³⁸. Pilnvarotie padomju republikās darbojās atbilstoši vienotai 1945. gadā izdotai instrukcijai³⁹, kuras 9. punktā, cita starpā, teikts, ka pilnvarotais “informē valdību par reliģiskiem kultiem, to stāvokli un darbību republikā; sniedz atzinumus jautājumos, kas skar reliģisko organizāciju darbību; uzrauga pareizu padomju normatīvo aktu, kas attiecas uz apziņas brīvību, izpildi; veic darbojošos reliģisko apvienību un grupu, baznīcu, lūgšanu namu, kā arī garīdznieku uzskaiti un reģistrāciju”⁴⁰. Jāpiebilst, ka instrukcija bija slepena un domāta tikai dienesta lietošanai, tāpēc, piemēram, pilnvarotā sarunās ar kultu kalpotājiem uz to bija aizliegts atsaukties, un visi pilnvarotā ziņojumi, vēstules vai jebkuri citi dokumenti, kuros šī instrukcija bija pieminēta, arī kļuva slepeni.

Vairāki arhīva dokumenti par pilnvarotā darbību Latvijā laika periodā no 1944. līdz 1954. gadam apstiprina, ka pilnvarotā institūcija bija nozīmīga Valsts drošības ministrijas un vēlāk Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDM/VDK) informatore, aktīvi piedalījās VDM/VDK īstenotajās

gados strādājis NKVD.

³⁷ Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos*, Rīga, Luterisma mantojuma fonds, 2009. 17. – 18. lpp.

³⁸ Jūlijs Restbergs (1892 – 1973) vismaz līdz 1938. gadam dienējis NKVD, Sverdlovskas apgabala īpašajā nodaļā; bijis arī kara tribunāla loceklis. Sakarā ar Viskrievijas Ārkārtas komisijas cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu/ Apvienotās valsts politiskās pārvaldes (VĀK-OGPU) piecu gadu jubileju apbalvots ar goda zīmi. Bija Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotais līdz 1960. gadam.

³⁹ Nav pieejama.

⁴⁰ LNA LVA, 1448 f., 1.a., vēsturiskā izziņa.

operācijās, kā arī pati bija atsevišķu operatīvu sarīkojumu iniciētāja.

Lai atspoguļo visaptverošu pilnvarotā kontroli pār Latvijas Romas katoļu baznīcu un Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu, referātā atspoguļoti gadījumi, kas atspoguļo paņēmienus, kā ierobežota šo reliģisko organizāciju darbība, diskreditēti un par padomju varas ienaidniekiem pasludināti Baznīcai uzticīgi mācītāji un priesteri. Šādus paņēmienus var izsekot Latvijas PSR pilnvarotā ziņojumos vadībai Maskavā, kā arī garīdznieku lietās, kurās pastāvīgi vākti gan dažādi ziņojumi par konkrētu garīdznieku politiskajiem uzskatiem, darbību nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, gan vākti pierādījumi tam, vai šie garīdznieki pārkāpj padomju tiesību aktus, kas regulē baznīcas šķirtību no valsts, tajā skaitā skolas, un bieži vien kā rezultāts šādai informācijas vākšanai bija konkrētā garīdznieka arests vai diskreditācija draudzes un plašākas sabiedrības acīs, piemēram, ar preses publikāciju palīdzību. Arhīva materiāli liecina, ka pilnvarotajam bija savs ziņotāju tīkls, tāpat iespējams, ka pilnvarotā rīcībā esošā informācija bija izmantota arī jaunu VDM/VDK ziņotāju vervēšanai. Jāatzīmē gan, ka arhīvā nav atrodamas pašreiz vēl aktīvo garīdznieku lietas.

Salīdzinot pilnvarotā ziņojumus ar Latvijas PSR VDM/VDK ziņojumiem Latvijas PSR Ministru Padomei, redzams, ka VDM ir izmantojusi pilnvarotā rīcībā esošo informāciju.⁴¹ Uz atsevišķiem dokumentiem VDM ir norādīta

⁴¹ Piemēram, LNA LVA 270.f., 1c a., 1122.l., 113. – 120. lp., 136. – 140. lp.; LNA LVA 270.f., 1c a., 986.l., 89. lp.; LNA LVA 270.f., 1c a., 1205. l., 71. – 72.lp., 128. –129. lp.

kā viens no konkrētā dokumenta adresātiem.⁴² Šie un citi Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā atrodamie dokumenti atspoguļo VDK kontroli pār Latvijas kristīgo konfesiju vadību, piemēram, VDK kontrolēja t.s. miera akcijas. Pamatots pieļāvums, ka Latvijas Romas katoļu baznīcas un Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vadītāju iesaiste šajās akcijās jau sākotnēji bija VDK īstenota operācija, kurā aktīvi darbojās pilnvarotais un tā darbinieki. Šajā sakarā būtu pamatoti atkārtoti rūpīgi jāizanalizē jau Latvijas reliģijas pētnieku un Romas katoļu baznīcas vēsturnieku redzeslokā nonākusī bīskapa Valerijana Zondaka (1908 – 1986) lieta.

⁴² LNA LVA 1448.f., 1.a., 2.l., 55.lp.; LNA LVA 1448.f., 1.a., 3.l., 39. – 40.lp. u.c.

COLLABORATION BETWEEN THE LSSR KGB AND THE
REPRESENTATIVE OF THE COUNCIL FOR THE AFFAIRS OF
RELIGIOUS CULTS OF THE USSR IN THE LSSR (1944 – 1954)

Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova

Member of the Government Commission for KGB Research
Leading researcher of the Institute of Latvian History of the
University of Latvia

There were two representatives responsible for religious affairs in Latvia from 1944 to 1965: the Representative of the Council for the Affairs of Religious Cults of the USSR (hereinafter – CARC) in the LSSR and the Representative of the Council for the Affairs of the Russian Orthodox Church of the USSR (hereinafter – CAROC) in the LSSR. In the USSR, the CAROC was established in 1943 and was headed by Georgy Karpov, the Major General of the 'Cheka'. The CARC, in its turn, was created in 1944 (according to the Decree of the Council of People's Commissars of 19 May 1944 No. 572), and a separate institution of the Representative of this Council was established in almost every Soviet republic except the Armenian SSR, which was subordinated to the Council of the USSR (according to the Decree of the Council of People's Commissars of 29 May 1944 No. 628).

The first head of the CARC in the USSR was Ivan Poljanskij⁴³, but the first Representative in the LSSR was Voldemārs Šeškens⁴⁴. In the autumn of 1945, Moscow also sent Kārlis Pugo to Riga⁴⁵, whose task was to coordinate the work of the bureau. In 1948, Šeškens was replaced by Jūlijs Restbergs⁴⁶.

Representatives in the Soviet republics worked in accordance with the Instruction issued in 1945⁴⁷. Paragraph 9 of this Instruction states, among other things, that the Representative 'informs the government about religious cults, their state and activities in the republic; gives opinions on issues related to religious organizations, supervises the correct enforcement of Soviet legislation regarding to

⁴³ Ivan Poljanski (1898 – 1956) was the officer (in the rank of colonel) of the MGB. In 1947, he had retired from active service for health reasons, continuing to lead the CARC until 1956.

⁴⁴ The dossier of Voldemārs Šeškens is stored in the archive of the St. Petersburg's division of the Russian Academy of Sciences: Fund 349. Inv. 3. File 312. Šeškens also had close ties with the MGB/KGB. His name can be found in the forum dedicated to the history of the NKVD and KGB. Available on the internet:

<http://forum.mozohin.ru/index.php?action=printpage;topic=870.0>

⁴⁵ Kārlis Pugo (1896 – 1955) was a graduate of the Central School of General Directorate for State Security of the People's Commissariat for Internal Affairs (hereinafter – NKVD) and worked for the NKVD in the 1930s.

⁴⁶ Jūlijs Restbergs (1892 – 1973) served for the NKVD in the special department of Sverdlovsk Region at least until 1938. He was also a member of the War Tribunal. Due to the 5th anniversary of the VCheKa-OGPU he was awarded with the Medal of Honour. He was the Representative of the CARC until 1960.

⁴⁷ Not available.

freedom of conscience, realizes the registration of religious associations and groups, churches, prayer houses, as well as registration of the clergy'. It should be noted that the Instruction was secret and intended solely for official use, so, for example, in conversations with the cult servants it was forbidden to refer to it. Furthermore, all documents, letters, or any other text in which the Instruction was mentioned were also secret.

A number of archive documents on the activities of the Representative of the CARC in the LSSR starting from 1944 to 1954 confirms that the CARC was an important informant of the Ministry of State Security, later the KGB (hereinafter altogether – the MGB/KGB). Furthermore, this institution actively participated in the operations implemented by the MGB/KGB and initiated itself separate operations.

In order to illustrate the comprehensive control of the CARC and the KGB over the Roman Catholic Church of Latvia and the Evangelical Lutheran Church of Latvia, the report describes cases when how faithful pastors and priests were discredited and declared enemies of the Soviet power. Such methods can be traced by reading the reports of Representatives sent to heads in Moscow, as well as the clergy dossiers, which consist of regularly gathered information on the clergymen, including their political views, activities during the occupation by Nazi Germany and activities inconsistent with the Soviet legal norms governing the separation of church and state, including schools. In most of the cases, as a consequence, the previously mentioned information lead to arrests or dishonoring of clergymen in

front of their congregation or society as a whole by means of publications in the press. The archives show that the Representatives had their own network of agents. Most likely that the MGB/KGB had used the information gathered by the Representatives for recruitment of their new agents. It should be noticed that the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia does not have any dossier of currently active clergymen.

Some reports from the MGB/KGB to the Council of Ministers of the LSSR shows that they were designed by using specific information obtained from the Representative.⁴⁸ On the other hand, the MGB was one of the addressees on several documents sent by the Representatives also to the Central Committee of the Communist Party of the LSSR and to the Council of Ministers of the LSSR.⁴⁹ The documents of the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia reflect that the KGB exercised comprehensive control over the heads of the largest Christian denominations in Latvia, for example, controlling involvement in the Peace movement during the 1950s. There are solid grounds to assert that this involvement from the very beginning was an operation carried out by the KGB along with the Representatives of the CARC and their staff. In this context, for example, there are grounds for reviewing the case of bishop Valerijans Zondaks (1908 – 1986) of the Roman Catholic Church of Latvia more

⁴⁸ Fund 270. Inv. 1c. File 1122. pp. 113 – 120; 270. Inv. 1c., File 986. p. 89. Fund 270. Inv. 1c. File 1205. pp. 71 – 72, 128 – 129.

⁴⁹ Fund 1448. Inv. 1. File 2. p. 55. Fund 1448. Inv. 1. File 3. pp. 39 – 40, etc.

carefully by both historians of the Roman Catholic Church and those studying religious matters.

RIGAS
ARCHIDIECEZES KORIJA

№ 577 -

4. augusta 1945. g.

2. augusta 1945. g.

Бюро пропусков
НКВД
г. Рига.

Рижская Митрополитальная Курия почтительнейше просит
Вас выдать пропуск для поездки по железной дороге от Риги
до Аглонь и обратно (от 9. августа до 30. авг.) Рижскому като-
лическому Митрополиту Антонию Иосифовичу с пригласи-
тельным Митрополитальной Курии Данилу Францевичу заче-
ст у, прож. в Риге, ул. Клоостеру 2, и Вго сопровождающему Но-
тариусу Митрополитальной Курии 19-4.

М. Дукальский -
Корресп. Курии

1876
100р 1944

Клоост. 2
Клоост. 19/4

622560
6

